

במדבר

דפים למעין ולמורה

כותבי החוברת –
צוות מרכז ההדרכה בתנ"ך:
יואב ברזלי
עמרם ינאי
דוד נתיב
יהושע רייס

ביצוע גרפי: שקמה בנמלך

אלון שבות, תשס"א 2001

כל הזכויות שמורות
הוצאת תבונות
מכללת יעקב הרצוג להכשרת מורים
ליד ישיבת הרעציון
אלון שבות 90433
טל. 02-9931451
פקס. 02-9932796

ISBN 965-7086-09-4

אל המורה ואל הלומד

בהודיה לה' שזיכנו, אנו מגישים למורים וללומדי התנ"ך את החוברת השלישית על חומשי התורה.

חומש במדבר מתאר את מהלכי הדור שיצא ממצרים והדור שנכנס לארץ. תיאור זה חוצה את הספר לשניים ומזמין התייחסות למבנה הספר. ואמנם בדפים רבים הערנו על כך.

מתוך היכרות עם ציבור המורים בבתי הספר חשנו, שיש מקום להוסיף על העיסוק בפסוקי התורה גם מבט כולל על האירועים ועל המצוות, מבט שלא בא לפרש את הפסוק הבודד, אלא מתבונן במכלול וברצף. המעיין בחוברת ימצא התייחסות לנושאים מרכזיים בחומש, המקיפים יותר מפרק אחד, ויכולים לשמש חוט שדרה לספר כולו. אין החוברת מהווה חלופה ללימוד יסודי של כל החומש ומפרשיו, על דרך הפשט והמדרש, ומי שיחשוב כך – יחטיא את כוונתנו.

כפי שעשינו בחוברות הקודמות (יחידת הבקיאות, דפי מלכים, בראשית-שמות וויקרא) ניסינו גם הפעם להגיש את דברנו ללומד, למעיין ובעיקר למורה המלמד בכיתה באופן בהיר ותמציתי, תוך שימוש באמצעים גרפיים, בטבלאות ובתרשימים, המושכים את לבו של הלומד, מקילים על ההבנה ועל הזיכרון, ויכולים לסייע במלאכת ההוראה.

בהעתיקנו פסוקים מן המקרא – שמרנו על הכתיב על פי המסורה.

ציון הפרקים מופיע עם גרש או גרשיים (ג', י"ח וכד'), ואילו ציון פסוקים – ללא תוספת (ג, יח וכד').

ברצוננו להודות לגרפיקאית שקמה בנמלך על עבודתה, ועל המאמצים שהשקיעה על מנת לשוות לחוברת את צורתה הנאה.

תודה מראש לכל מי שימצא לנכון לשלוח לנו תגובות, הערות והארות.

בברכת התורה

צוות מרכז ההדרכה בתנ"ך

אלון שבות, סיון תשס"א

תוכן העניינים

7	חלקי ספר במדבר ומקומו בין החומשים
9-8	ספר במדבר – מבנה מפורט
11	ממדי זמן ומקום בספר במדבר
13-12	סדר השבטים בספר במדבר
15	מיקום השבטים ומשפחות הלויים (פרקים ב-ד)
17-16	הלויים בספר במדבר
21-19	פרקי המצוות בספר במדבר
23-22	חנוכת המשכן (פרק ז')
25-24	תלונות בני ישראל בדרך
27-26	משה מול תלונות העם (פרקים י"א-י"ז)
29	נבואת משה
33-30	חטא המרגלים (פרקים י"ג-י"ד)
35-34	המחלוקות בפרשת קרח (פרקים ט"ז-י"ז)
37-36	מסעות השנה הארבעים (פרקים כ-כ"א)
41-38	פרשת בלעם – מקללה לברכה (פרקים כ"ב-כ"ד)
43-42	מנהיגי העם והנהגתם במדבר
45-44	מינוי יהושע כמחליפו של משה
47	תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם (פרקים כ"ח-כ"ט)
51-49	פרקי הסיום של ספר במדבר – בערבות מואב (פרקים כ"ב-ל"ו)

חלקי ספר במדבר ומקומו בין החומשים

ספר במדבר - מבנה מפורט

השנה השנייה

בהר סיני				בדרך			
מפקדים ודגלים והכנות למסע		מצוות		חנוכת המשכן והכנות למסע			
א	מפקד השבטים (= יוצאי צבא)	ה	שילוח הטמאים מן המחנות (ד-ז)	ז	מתנות הנשיאים לחנוכת המשכן	יא	המתאוננים (א-ג)
ב	סידור השבטים בדגלים		אשם מזלות וגזל חמר (ה-י)	ח	דין העלאת הנרות במנורה (א-ד)	יב	המתאווים (ד-לה)
ג	בני אהרן (א-ד)		סוטה (יא-לא)		סדר טהרת הלויים (ה-כו)		חטא מרים ואהרן
ד	תפקידי הלויים (ה-י)	ו	חזיר (א-כא)	ט	עשיית הפסח ודין פסח שני (א-ד)	יג-יד	שלחת המרגלים, החטא ותלונת העם וגזרת 40 שנה
	מפקד הלויים והחלפת הבכורות בלויים (יא-נא)		ברכת כוהנים (כב-כו)	י	סדרי המסע לפי הענן (טו-כג)		המעפילים ועונשם (מ-מה)
	ציווי על מפקד בני לוי לעבודתם במשכן (א-לג)				עשיית החצוצרות והשימוש בהן (א-י)	טו	מנחת נסכים (א-טז)
	מפקד בני לוי (לד-מט)				המסע הראשון מהר סיני (יא-כח)		הפרשת חלה (יז-כא)
					הצעה ליהרוץ להצטרף למסע (כט-לד)		חטאת עבודה זרה - בציבור (כב-כו) וביחיד (כז-לא)
							המקושש (לב-לו)
							ציצית (לז-מא)
						טז-יז	קורח ועדתו: התלונות, העונשים, התגובות לעונשים
						יח	חובת הכהנים והלויים לשמור את המשכן (א-ז)
							מתנות כהונה: מן הקורבנות (ח-יא) מן היבולים (יב-יג), מן הרכוש (יד), הבכורות (טו-כ)
							המעשר ללויים ותרומות המעשר לכוהנים (כא-לב)

מצוות פרה אדומה

הכנת אפר פרה אדומה (י-י)
השימוש באפר לטהרת טמאי מתים (יא-כב)

מצוות פרה אדומה, שהייתה ידועה לישראל כבר בימי חנוכת המשכן (עיון: ח' ז, ט' ו), נכתבה בין אירועי השנה השנייה לאירועי השנה הארבעים, שנים בהן מת דור היוצאים ממצרים, והטהרה מטומאת מת הייתה דבר שבשגרה.

השנה הארבעים

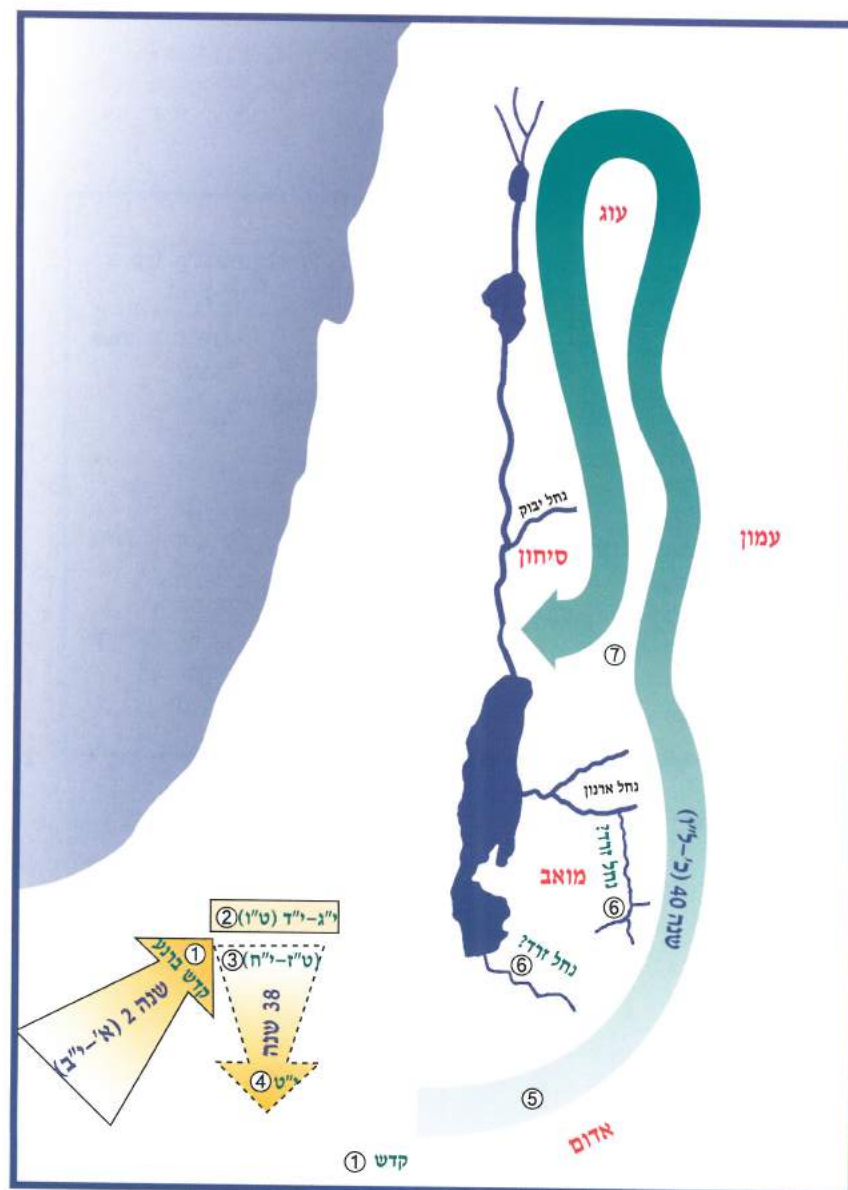
בדרך					
המסע בשנה הארבעים	בלעם ועצתו	לקראת התנחלות - המפקד ומינוי יהושע	מצוות	המלחמה במדין	הכנות אחרונות לקראת הכניסה לארץ
מותר מרים ותלונות העם (א-ו) מי מריבה - החטא ותוצאותיו (ז-ג) הניסיון לעבור בארץ אדום (יד-כא) מות אהרן ומינוי אלעזר (כב-כט) המלחמה במלך ערד (א-ג) החלונה, הנחשים ונחש הנחשת (ד-ט) המסעות ושירת הבאר (י-כ) המלחמה בסיוחן ועוג והורשת ארצם (כא-כ"ב א)	הניסיון של בלעם לקלל את ישראל חטא העם עם בנות מואב - בעל פעור (א-ו) מעשה פנחס ושכרו (ז-טו) "צרור את המדינים" (טז-יח)	מפקד השבטים למשפחותיהם (א-נו) מפקד שבט לוי (נו-סה) טענת בנות צלפחד ותשובת ה' בעניין ירושת הבת (א-יא) ציזוי למשה לעלות להר העברים (יב-יד) מינוי יהושע למנהיג (טו-כג)	קורבנות המוספים דיני הפרת נדרים (כ-ז)	המלחמה במדינים (א-יב) הוראות לשבטים מן המלחמה [הבנות והכלים] (יג-כד) חלוקת שלל המלחמה (כה-נד) בקשת בני גד ובני ראובן (א-יט) התנאי עם בני גד, ראובן [וחצי המנשה] (כ-לב) ההתיישבות בגלעד ובבשן (לג-מב)	סיכום מסעי בני ישראל ממצרים אל ערבות מואב (א-מט) הוראות בעניין ביעור עבודה זרה בארץ ישראל (נ-נו) גבולות ארץ כנען (א-טו) רשימת הנשיאים שעתידיים לנחל את ישראל (טז-כט) ערי הלויים (א-ח) ערי מקלט (ט-לד) טענת ראשי שבט מנשה ותשובת ה'
כ	כה	כו	כז	כח	כט
כא	כב	כג	כד	כה	כז
כז	כח	כט	ל	לא	לב
לג	לד	לה	לו		

יורק - אירועים שקשורים לחילופי התנהגה לקראת הכניסה לארץ

כחול - אירועים שקשורים למסע אל הארץ ולהתנחלות בה

אדום - אירועים שקשורים למשברים מבחוץ ומבפנים

ממדי זמן ומקום בספר במדבר

בשרטוט הסמוך מיקמנו את פרקי הספר באיזורים הגיאוגרפיים בהם התרחשו, וציינו את פרקי הזמן של האירועים השונים. עניינים שהיה צורך להרחיב בהם הבאנו בהערות.

- ① במפה סומנו האתרים הללו בשני מקומות שונים, כשיטת רש"י (ל"ב ח) ורמב"ן (כ' א): קדש ברנע במדבר פארן, בגבול הדרום מערבי של ארץ כנען, וקדש במדבר צין, בגבול הדרום מזרחי של ארץ כנען.
- ② פרקים י"ג – י"ד (ט"ו) מופיעים במפה במסגרת נפרדת, כדי להבליט את סיפור המרגלים (שהתרחש במחצית הראשונה של השנה השנייה ליציאת מצרים) כפרשת דרכים רוחנית וגיאוגרפית. במקום להמשיך מקדש ברנע צפונה לארץ כנען, פנו ישראל דרומה לשנים רבות במדבר, עד השנה הארבעים ליציאת מצרים.
- ③ פרקים ט"ז – י"ח העוסקים בפרשת קורח והשלכותיה, התרחשו, כנראה, בהמשכה של השנה השנייה ליציאת מצרים, לאחר הפנייה דרומה בעקבות חטא המרגלים.
- ④ פרק י"ט, פרשת פרה אדומה שמיועדת לטהר את הנטמאים למת, רומזת לשלושים ושמונה שנות הנדודים וקבורת מתי דור המדבר.
- ⑤ המסלול בו עקפו ישראל את אדום אינו מבואר דיו בכתוב. העם עבר בו לאחר ששהה בקדש ובהר ההר, ובסופו התייצב ממזרח למואב. ייתכן שסבבו את אדום מדרום וממזרח (ואם כך היו צריכים להגיע לאזור ים סוף ולפנות מזרחה), וייתכן שסבבו את אדום מצפון (כפי שסומן במפה). המלחמה עם מלך ערד מחזקת את האפשרות השנייה.
- ⑥ נחלקו הגיאוגרפים המקראיים בזיהוי נחל זרד: יש המזהים אותו כנחל חסה שנשפך לדרום ים המלח, ויש המזהים אותו כיובל עיקרי של נחל ארנון.
- ⑦ הגעת העם כולו לארץ האמורי נאמרה בפירוש (כ"א לא), אך לא פורש, האם העם כולו עלה צפונה להילחם עם האמורי ביעזר ועם עוג מלך הבשן, או שרק הצבא הלוחם ערך את מסע המלחמה, והעם המתין בארץ סיחון האמורי. לאחר מסע המלחמה התייצב העם כולו בערבות מואב על ירדן ירחו לקראת מעבר הירדן.

סדר השבטים בספר במדבר

דגם ההתנחלות

8. הנחלת הארץ
(ל"ד יט-כח)

יהודה
שמעון
בנימין
דן
מנשה
אפרים
זבולון
יששכר
אשר
נפתלי

דגם המדבר

7. סדר השבטים במפקד
(כ"ו ה-ג)

לאה: ראובן
שמעון
גד
יהודה
יששכר
זבולון
מנשה
אפרים
בנימין
דן
אשר
נפתלי

6. המרגלים
(י"ג ד-טו)

לאה: ראובן
ורחל: שמעון
יהודה
יששכר
אפרים
בנימין
זבולון
מנשה
דן
אשר
נפתלי

5. סדר המסע
(י' יד-כז)

לאה: יהודה
יששכר
זבולון
ראובן
שמעון
גד
אפרים
מנשה
בנימין
דן
אשר
נפתלי

4. קורבנות הנשיאים
(ז' יב-פג)

לאה: יהודה
יששכר
זבולון
ראובן
שמעון
גד
אפרים
מנשה
בנימין
דן
אשר
נפתלי

3. סדר החניה
(ב' ג-לא)

לאה: יהודה
יששכר
זבולון
ראובן
שמעון
גד
אפרים
מנשה
בנימין
דן
אשר
נפתלי

2. סדר השבטים במפקד
(א' כ-מג)

לאה: ראובן
שמעון
גד (בכור שפחתה)
יהודה
יששכר
זבולון
אפרים
מנשה
בנימין
דן
אשר
נפתלי

דגם התולדה

1. רשימת הנשיאים
לקראת המפקד
(א' ה-טו)

לאה: ראובן
שמעון
יהודה
יששכר
זבולון
אפרים
מנשה
בנימין
דן
אשר
גד
נפתלי

רשימות השבטים בתנ"ך מופיעות בשלושה דגמי יסוד:

- א. סדר הלידה (לפי האמהות),
 - ב. סדר החניה והתנועה במדבר (לפי דגלים),
 - ג. סדר התנחלות השבטים בארץ (מדרום לצפון).
- על ההיגיון בדגמים אלה ועל הקשר הפנימי ביניהם, עמדנו בהרחבה בחוברת על יחידת הבקיות (עמ' 33-35).
- דף זה יעסוק בהבנת סדר השבטים ברשימות המופיעות בספר במדבר [רשימות המוצגות בסמוך].

בספר במדבר מופיעות שמונה רשימות:

- הראשונה משקפת את סידור העם על פי המציאות המוכרת לנו עד ספר במדבר – דגם התולדה [בני לאה, בני רחל, בני השפחות].
- האחרונה משקפת את סידור העם על פי המציאות המוכרת לנו לאחר ספר במדבר – דגם ההתנחלות.
- רשימות 2-5, 7 משקפות את סידור העם במדבר – דגם המדבר [2, 7 = מפקדים; 3, 4, 5 – הסדר סביב המשכן].
- [רשימה מס' 6 שונה מן האחרות, ועיין רש"י (דברים א כב) המעיר ביחס לפרשת המרגלים: "בערבוביא".]

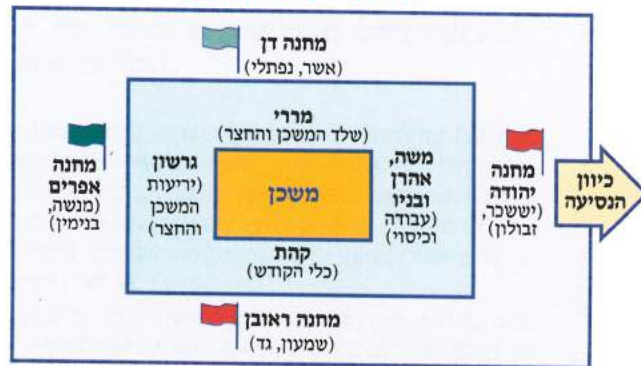
דגשים

1. לשבט לוי מסגרת משלו, ולכן אינו מופיע ברשימות אלה [בניגוד לרשימות בספר בראשית (כגון: ל"ה, כג) ובספר שמות (כגון: א' ב)].
2. ברשימות של השנה השנית ליציאת מצרים [רשימות 1-6] מופיע אפרים לפני מנשה, כיוון שקיבל את מעמד הבכורה להנהגה (בברכת יעקב בראשית מ"ח יג-כ). ברשימות של השנה הארבעים [7-8] מנשה מוביל, כיוון שרשימות אלה עוסקות בנחלה, וזכותו כבכור המועדף בנחלה נשמרה לו.
3. מקומו של נפתלי בסוף כל הרשימות, אפשר שמלמד על היותו אחרון בני השפחות בסדר הלידה: תחילה נולד דן, אחריו גד ואשר ולבסוף נפתלי [בסדר זה בירך אותם יעקב לפני מותו (בראשית מ"ט טז-כא)].
4. גד, בכור שפחת לאה, הצטרף לדגל של דחויי האם לאה (ראובן, שמעון); דגל בני השפחות הורכב לפי סדר הלידה: דן, אשר ונפתלי.
5. הרשימה השנייה והשביעית מתארות את שני המפקדים שנערכו במדבר, והן ערוכות לפי סדר החניה על פי הדגלים. כיוון שהסדר הוא "לבית אבתם", מופיע דגל ראובן בתחילה, ורק אחריו דגל יהודה. השינוי היחידי בין הרשימות הוא היפוך אפרים ומנשה, וראה הערה 2.
6. סדר קורבנות הנשיאים בחנוכת המשכן תואם את סדר החניה והמסע, ומוכיח שסדר זה היה ידוע כבר בחנוכת המשכן, בא' בניסן.
7. הרשימה השמינית משקפת את סדר ההתנחלות מדרום לצפון. ראובן וגד שנחלו בעבר הירדן המזרחי (פרק ל"ב), אינם נזכרים ברשימה זו. שבט דן נזכר כאן על פי נחלתו הראשונה שהייתה ב"גוש דן", בטרם עבר לצפון.
8. המעבר מדגם תולדה (רשימה 1) לדגם המדבר המעוצב (רשימות 3, 4, 5) יצר שינוי, שפגע בעיקר בשבטים הראשונים (ראובן ושמעון), שעברו למקום שני, אחרי דגל מחנה יהודה (לפגיעה זו היה ביטוי במרידת דתן ואבירם בני ראובן עם קרח). השינוי ההדרגתי שחל ברשימות 1, 2, 3, שכולן בנויות אותו זמן (=המפקד הפותח את הספר) – מצביע על הרגישות לבעיה, ומלמד שהשינוי לא התחולל בבת אחת.

מיקום השבטים ומשפחות הלוויים סביב המשכן (פרקים ב' - ד')

סדר לידת בני יעקב לאמותיהם והתנהגותם, עיצבו את מעמד השבטים בתוך העם, מעמד ששימש בסיס למיקומם סביב המשכן.

ג. התניה סביב המשכן

ליבו של המחנה היה המשכן, מחנה שכינה. סביבו חנו משפחות הלוויים, וסביב הלוויים חנו שאר השבטים. כללית, כיוון התנועה מהר סיני לארץ ישראל היה מזרח. החונים במזרח, במרכז (מחנה) שכינה ומחנה לוויים) ובמערב היו את שדרת המחנה. השבטים שחנו בצפון ובדרום היו באגפים. במזרח חנו בניה של לאה: יהודה, שנבחר להנהגה [=הדגל המוביל], ועל דגלו יששכר וזבולון, בני לאה שנוולדו אחריו.

בדרום חנו בניה הדחויים של לאה: ראובן, שמעון, וגד, בכור שפחת לאה, השלים את הדגל השני של לאה.

במערב חנו בניה של רחל: יוסף הבכור [=אפרים ומנשה] ובנימין אחיו. בצפון חנו בני השפחות: דן, בכור השפחות, כראש הדגל, ועל דגלו אשר ונפתלי.

הלוויים חנו לפי מעלתם בקודש:

במזרח (כיוון התנועה ונוכח פתח המשכן) חנו משה, אהרן ובניו - החשובים שבקהת. אהרן ובניו עבדו במשכן וכיסו את כלי הקודש לקראת המסע.

בדרום חנו בני קהת - הלוויים, והם נשאו בכתף את כלי הקודש.

במערב חנו בני גרשון (הבכור), והם נשאו בעגלות את היריעות, הקלעים והמסכים של המשכן והחצר.

בצפון חנו בני מררי (הצעיר), והם נשאו בעגלות את קרשי המשכן ועמודי החצר [=שלד המשכן והחצר].

נמצאנו למדים: סידור החונים סביב המשכן במחנה הלוויים ובדגלי ישראל היה בהתאמה:

במזרח, בכיוון התנועה ונוכח פתח המשכן, המנהיגים (דגל יהודה ומשה ואהרן),

בדרום דגל ראובן (השלמת בני לאה) ובני קהת-הלוויים (השלמת משפחת קהת),

במערב דגל בני רחל (דגל הבכור השני) ובני גרשון (בכור לוי),

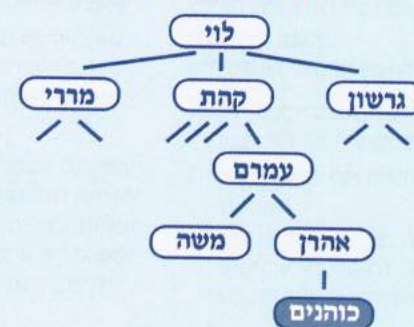
בצפון דגל בני השפחות ובני מררי (=הצעיר).

א. סדר לידת בני יעקב לאמותיהם

12 הבנים-השבטים נולדו מארבע נשים: שתי גבירות ושתי שפחות. באופן בסיסי: לבכור עדיפות על שאר אחיו בהנהגה ובנחלה, ולבני הגבירות עדיפות על בני השפחות. ראובן, שמעון ולוי נדחו בשל התנהגותם: ראובן בפרשת בלהה ושמעון ולוי בפרשת שכם (בראשית ל"ד-ל"ה). יהודה, הרביעי, נבחר להנהגה על פי סדר הלידה, וגם בשל אישיותו המנהיגותית. גם יוסף נבחר להנהגה כבכור האם השנייה, וגם בשל אישיותו המנהיגותית.

ב. משפחות הלוויים

גרשון היה הבכור של לוי, אך קהת קיבל מעמד נכבד יותר (אולי בזכות נכדיו המיוחדים: משה ואהרן). מתוך בני קהת רק בני אהרן הם כוהנים, וממילא, יש קהתים שהם כוהנים, ויש קהתים שהם לוויים. שבט לוי, שנבחר לשרת בקודש, חנה סביב המשכן, וחצץ בינו לבין שבטי ישראל.

הלוויים בספר במדבר

מפקדי הלוויים (בשנה השנייה)

בפרקים העוסקים במשכן ובעבודת הקודש בספרים שמות-ויקרא, מדובר באריכות על הכהנים ותפקידיהם. שבט לוי נזכר בספרים אלה שלוש פעמים בלבד [בספר שמות: ל"ב כו-כט, ל"ח כא; בספר ויקרא: כ"ה לב-לד]. בספר במדבר לכל אורכו מוקדש מקום נרחב לשבט לוי ולתפקידיו, כמפורט להלן.

בחירת הלוויים נזכרת בפרק א', ובפרק ג' מסופר על החלפתם בבכורות, שהוקדשו ביציאת מצרים. התורה לא מסבירה מדוע נדחו הבכורות, ומדוע נבחרו במקומם דווקא הלוויים. ההסבר המקובל קשור לארועי חטא העגל. הבכורות, ככל העם, חטאו בעגל, ופסלו עצמם מייעודם. הלוויים שלא היו שותפים בחטא ועסקו בהענשת החוטאים, הוכיחו עצמם כראויים לעמוד לפני ה', ולכן נבחרו [ראה רש"י ג' יב].

בעקבות בחירת הלוויים לעבודת המשכן יוחד להם מקום נפרד, והם חנו סביב למשכן, בין דגלי ישראל למשכן עצמו. גם המפקד שלהם נפרד מן המפקד של שאר השבטים – עובדה המשקפת את ייחודם כ"לגיון של מלך" (רש"י). על ייחודו של כל מפקד נוכל לעמוד מתוך ההקבלה ביניהם, כמפורט בטבלה:

המפקד בפרק ד'	המפקד בפרק ג' (פס יד-לט)	גיל
מבן שלושים שנה ועד בן חמישים שנה	מבן חודש ומעלה	סדר המפקד
לפי סדר החשיבות בעבודה [=קהת ראשון]	לפי סדר הלידה של בני לוי [=גרשון ראשון]	מאפייני המפקד על פי סדרם בכתוב
עבודת כל משפחה [-] שמו של הכהן האחראי לעבודה מספר הנפקדים	מספר הנפקדים בכל משפחה מקום חנייתם סביב המשכן שמות נשיאי המשפחות תחומי האחריות של כל משפחה	מגמות המפקד
המאפיינים המופיעים במפקד השני, מלמדים על מגמתו היחידה:	המאפיינים שמופיעים במפקד הראשון, מלמדים על מגמתו הכפולה:	
קביעת עבודת הלוויים ותחומי אחריותם בפירוק המשכן ובנשיאתו במסע.	א. השלמת המפקד של כלל ישראל לצורך החניה והמסע במפקד הלוויים כמו במפקד השבטים מציין הכתוב תחילה את מספר הנפקדים לפי סדר הלידה, אחר כך את מיקומם במחנה, ולבסוף את שם נשיאם.	
1. גיל הנפקדים (30) גבוה מנפקדי ישראל (20) בגלל האחריות הגדולה של עבודת הקודש.	ב. חילופי הבכורות בלוויים	
2. סדר המפקד לפי החשיבות בעבודה – קהת קודם לגרשון.	הצורך להחליף את הבכורות בלוויים מסביר לנו, מדוע נמנו הלוויים מבן חודש ומעלה, כמו בכורות ישראל, שגם הם נמנו מבן חודש ומעלה (ג' מ-מג). תחומי האחריות של כל משפחה הובאו בסופו של המפקד כנספח וכחוליית קישור למפקד השני בפרק ד'.	
3. במקום נשיא המשפחה נזכר כהן מבני אהרן, שאחראי על עבודת המשפחה, שהרי כל עבודת המשכן היא באחריות הכהנים.		
4. מספר הנפקדים, המציין את מספר העובדים העומדים לרשות הכהן האחראי, הובא בסוף, להשלמת הנתונים השייכים לעבודת הלוויים.		

מהות עבודת הלוויים

"ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים מתוך בני ישראל, לכם (=לכוהנים) מתנה... לעבד את עבדת אהל מועד" (י"ח ו). שלושה מקורות סמכות מופיעים בכתובים באשר לעבודת שבט לוי:

א. משרתי המשכן ושומרי

"וְאַתָּה הִפַּקְד אֶת־הַלְוִיִּם עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת ... הֵמָּה יֵשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן ... וְהֵם יִשְׁרְתֻהוּ, וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן יִחְנוּ. וְשֹׁמְרֵי הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמַרְתָּ מִשְׁכַּן הָעֵדֻת". (א' מח-נד)

במסגרת זו הופקדו הלוויים על:

- א. פירוק המשכן, נשיאתו במסע והרכבתו,
- ב. שמירתו [=משמר המשכן] בחניה.

הלוויים חנו סביב למשכן כחלק מתפקידם כשומרי המשכן. [עבודתם כשוערים נבעה מתפקיד זה, ראה: שמ"א ג' טו, דבהי"א ט' יז-כז].

ב. משרתי אהרן ובניו הכוהנים

"הַקָּרֵב אֶת־מִטָּה לִּי, וְהַעֲמִידֵת אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל הַפָּהַן וְשִׁרְתוּ אֹתוֹ ... וְנִתְּתָה אֶת־הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו". (ג' ה-ט)

הלוויים סייעו לכוהנים בהכנת הקורבנות להקרבה [ראה דבהי"ב כ"ט לד, ל"ה יא-יד], ולויו את עבודת הקודש בשירה ובנגינה [ראה דבהי"א כ"ה א-ז].

גם תפקידי השמירה והנשיאה היו מכוח הכוהנים ובאחריותם, כמודגש בפרק ד'.

ג. עובדים את עבודת בני ישראל

"וְאַתָּה אֶת־הַלְוִיִּם נָתַנִּים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעַבְדֹת אֶת־עֲבֹדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֹהֶל מוֹעֵד". (ח' יט)

הכתוב מדגיש, שהלוויים לקוחים "מתוך בני ישראל" (ח' ה, יד, טז, יט), ומחליפים אחד כנגד אחד את בכורי ישראל. הלוויים זכו במעשר מישראל – "שכר הוא לכם, חלף עבדתכם באהל מועד" (י"ח לא). ללמדנו, שהלוויים שימשו שלוחים של כלל ישראל, וייצגו אותם בעבודת הקודש במקדש.

מגמה משולשת זו באה לידי ביטוי גם בטכס כניסתם של הלוויים לעבודה (פרק ח'). בטכס זה נזכרו שלוש תגופות:

סמיכת ידי ישראל על הלוויים, מכוח היותם עובדים את עבודת בני ישראל.

"תְּנוּפָה ... מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". (ח' יא)

הנפת הלוויים על ידי אהרן, מכוח היותם משרתי אהרן ובניו.

"לִפְנֵי אֹהֶל הָאָרֶץ וּלִפְנֵי בְנֵי וְהִנֵּפְתָּ אֹתָם". (ח' יג)

פעולות הקשורות בטהרתם, מכוח היותם משרתי המשכן:

1. היטהרות מטומאת מת על ידי הזאת מי חטאת;
 2. גילוח שערות גופם כטהרת מצורע;
 3. כיבוס בגדים.
- "לְעַבְדֹת אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד ... וְהִנֵּפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה". (ח' טו)

ערי הלוויים

הפיזור שגזר יעקב על שבט לוי: "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל" (בראשית מ"ט ז), הפך למנוף חינוכירוחני בברכותיו של משה: "ויראו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך" (דברים ל"ג י). על עבודת שבט לוי במשכן ("ישימו קטורה") מלמדים הספרים ויקרא ובמדבר, ועל עבודת החינוך וההוראה בעם ("ויראו משפטיך") מלמד ספר דברים (דברים י"ז ח-ט, יח, כ' ב-ד, כ"א ה, כ"ד ח, כ"ז ט, יד, ל"א ט-יג).

פיזורם של הלוויים במ"ח ערים בארץ, בניגוד לריכוזם סביב המשכן במדבר, בא ללמד, שמרכז הכובד של פעילות השבט בארץ היה בחינוך, ומלבד משמרת לוויים שעבדה בתורנות בירושלים, עסקו השאר בהוראת התורה לעם.

הלוויים נבדלו מן השבטים האחרים גם בדרך בה הם נחלו בארץ.

"ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד... ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה" (י"ח כג). ולכן: "לא התפקדו בתוך בני ישראל, כי לא נתן להם נחלה בתוך בני ישראל" (כ"ו סב), שהרי המפקד בערבות מואב (פרק כ"ו) היה לצורך נחלה (כ"ו נג).

לאחר שחולקה הארץ לכל השבטים (פרק ל"ד), בא הצו לבני ישראל: "ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת" (ל"ה ב) [המפקד הנפרד ללוויים בערבות מואב (כ"ו נז-סב) היה לצורך חלוקת הערים]. שבט לוי קיבל 48 ערים (בתוכן 6 ערי מקלט), שהיו פזורות בין השבטים. תחום הערים היה מצומצם, והוא נועד למגורים ולא לעבודת אדמה. ערי הלוויים (וערי המקלט במיוחד) שימשו גם כמקום 'גלות' וחינוך לרוצחים בשגגה.

פרקי המצוות בספר במדבר

המסע בשנה הארבעים והחניה בערבות מואב (כ'-ל"ו)

המצוות הנלוות

מהלך האירועים העיקרי

המסע לכיבוש עבר הירדן המזרחי
בלק, בלעם והחטא בבעל פעור
המפקד השני
חילופי ההנהגה

דיני נחלות

פרקים כ"ח-ל'
תמידים ומוספים
הפרת נדרים

טהרת כלים
חלוקת השלל

המלחמה במדין

ערי מקלט
ודיני רוצח

נחלת שבטי עבר הירדן המזרחי
גבולות ארץ כנען לנחלה

פרק י"ט - מצוות פרה אדומה וטהרת טמאי מתים

התלונות והמשברים עם תחילת המסע (י"א-י"ח)

המצוות הנלוות

מהלך האירועים העיקרי

המסע מהר סיני:
מתאוננים ומתאוים
מרים ואהרן
מרגלים ומעפילים

פרק ט"ו
מנחת נסכים
חלה
חטאת עבודה זרה
מקושש
ציצית

מתנות כהונה
ומתנות הלוויים

מחלוקת קרח ועדתו

התארגנות המחנה למסע ולחניה (א'-י')

המצוות הנלוות

מהלך האירועים העיקרי

שמירת המקדש

מפקד וארגון המחנה
מפקד הלוויים ותפקידיהם

פרקים ה'-ו'
שילוח טמאים
אשם גזלות
סוטה
נזיר
ברכת כוהנים

פסח שני
חצוצרות

קורבנות הנשיאים
טהרת הלוויים
סדרי הנסיעה והחניה

פרקי המצוות בספר במדבר

מצוות התורה מופיעות בחומשים בשתי דרכים עיקריות:

- א. **מצוות הנובעות מאירועים ומפוזרות לאורך התורה** – כגון: מצוות גיד הנשה לאחר מאבק יעקב עם המלאך (בראשית ל"ב), מצוות הפסח במהלך סיפור יציאת מצרים (שמות י"ב-י"ג), איסור הקרבה אל הקודש אחרי מות שני בני אהרן (ויקרא י' טז) וכד'. בדרך זו משלימות המצוות את סיפור האירועים ומעניקות להם קביעות בזיכרון ועומק נוסף של משמעות.
 - ב. **פרשיות הלכתיות מרוכזות** – כגון: פרשת משפטים, פרשת קדשים ופרשת כי תצא, הכוללות בתוכן נושאים רבים מתחומים שונים, וכגון: תורת הקורבנות (ויקרא א'-ז'), או דיני טומאה וטהרה (שם י"א-ט"ו) המתרכזות סביב נושא אחד. בדרך זו הדגש הוא על הצד ההלכתי, והאירועים הסמוכים משמשים לכל היותר כרקע.
- בספר במדבר אנו מוצאים תופעה ייחודית של "פרקי מצוות", עליהם נרחיב את הדיבור להלן.

פרקים ה'-ו'

מצוות שילוח טמאים מתקשרת ישירות לפרשיות שקדמו לה. ארגון המחנות סביב למשכן ה' חייב להרחיק מהם את הטמאים. מעבר לפן ההלכתי של המצווה, יש בה גם אמירה רעיונית חשובה על מהותו של המחנה, המתארגן סביב למשכן והופך להיות חלק ממנו: "שיהיה המחנה קדוש, וראוי שתשרה בו שכינה" (רמב"ן פס' ב). קישור המצוות האחרות בפרקים ה'-ו' למפקד ולארגון המחנות אינו ישיר באותה מידה. חלק מן הפרשנים נדחקו בו או התעלמו ממנו. החזקוני (פס' ג) מצביע על קשר רעיוני נרחב:

"מאחר ששכינה ביניהם והם חונים סביב למשכן, צריכים לטהר מחניהם מן הטומאה, ולנקות עצמן מגזל ומספק זימה כגון סוטה, ולשמור נזירות בטהרה".

החזקוני מפנה את תשומת הלב להשלכות הרחבות ורבות הפנים של התארגנות המחנות. החניה סביב למשכן הפכה את המחנה כולו למחנה שהשכינה שורה בו, והטילה על כל יושביו את הזכות ואת האחריות הנובעות מכך במישור ההלכתי (שילוח טמאים), המוסרי (אשם גזלות), המשפחתי (סוטה) והאישי (נזיר).

שמירת הקדושה בכל המישורים הללו מזכה את ישראל בברכת הכהנים, החותמת את היחידה. כך מעניקים **פרקי המצוות** (ה'-ו') משמעות רחבה ועמוקה לכל החטיבה הפותחת את הספר (פרקים א'-ו').

נעמיק מעט במצוות שלפנינו, ונראה כיצד הן מדגישות את המחויבות ואת האחריות **האישית** שנוצרה ונוספה עם סידור הדגלים סביב למשכן (מעבר לצורך הארגוני שבדבר).

● **פרשת אשם גזלות** מקבילה לפרשה בספר ויקרא (ה' כ-כו), וכבר עמד על כך רש"י בעקבות חז"ל. ההבדלים בין שתי הפרשיות מצביעים על הכיוון האישי והמוסרי בספר במדבר: **האשם** בויקרא הוא שם הקורבן, ואילו במדבר הוא מתייחס לממון שצריך להשיב לנגזל.

יש בספר מצוות מעטות יחסית לחומשים האחרים (כחמישים במספר). חלקן, המפוזרות לאורך הספר, וקשורות לאירועים הסמוכים להן (כדרך א' המתוארת לעיל) סומנו בתרשים בצבע מודגש.

אין בספר במדבר פרשיות הלכתיות מרובות מצוות או תורות המקיפות נושא הלכתי רחב מכל צדדיו (כדרך ב' הנ"ל), אך יש בו דרך שלישית המייחדת אותו – **פרקי מצוות**, המשובצים במרכזן של החטיבות הסיפוריות הגדולות, ומשמשים להן כמרכז רעיוני.

1. פרקים ה'-ו', במרכז החטיבה העוסקת בהיערכות המחנות לקראת הנסיעה אל הארץ (א'-ו').
2. פרק ט"ו, באמצע החטיבה המתארת את תלונות העם ואת הגזירה על הדור שימות במדבר (י"א-י"ז).
3. פרקים כ"ח-ל', במרכז החטיבה המספרת על אירועי השנה האחרונה במדבר ובערבות מואב (כ'-ל"ו).

ראוי לציין עוד את פרשת מתנות הכהונה (פרק י"ח), החותמת את פרשת קרח בסוף החטיבה האמצעית, ואת פרשת פרה אדומה (פרק י"ט) שאחריה, היוצרות "גוש" נוסף של מצוות, המחלקות את הספר לשתי מחציות, ומעמידות זה מול זה את שני הדורות – דור יוצאי מצרים ודור באי הארץ.

במבט ראשון נראה, ש**פרקי המצוות** מתייחסים לאירועים המתוארים בסמוך אליהם, אך היקפם ומגוון הנושאים הכלול בהם מצריך עיון נוסף, המגלה מכנים משותפים בין המצוות, וקשרים משמעותיים בין לבין החטיבה שבתוכה הם משובצים.

נבאר הבנה זו של **פרקי המצוות** בעזרת כמה מן הפרשנים. איננו מתיימרים לעמוד על כל הצדדים ואף לא על כל המצוות שבכל יחידה, אך נוכל להדגים כמה אפשרויות ורעיונות העולים מתוך הבנה זו של הפרקים העומדים במרכז עיוננו.

בהתאם לכך, יש מקום דווקא בפרשתנו להוסיף ציווי על 'גזל הגר' ולהדגיש בכך את חשיבות השבת הגזלה, אפילו במקרה שאין מי שתובע אותה מן הגזלן. גם הציווי להתנדות על החטא, כחלק הכרחי של תהליך הכפרה וכתנאי להבאת הקורבן מצטרף למגמה זו.

● **פרשת סוטה** – הקרבה למשכן מקרבת בין ישראל לאביהם שבשמים. היא מאפשרת ואף מחייבת את האיש והאישה לברר את ענייניהם לפני ה' ממש. ביטוי למעלה המיוחדת של פרשה זו ניתן למצוא במחית שם ה' על המים שמהם משקים את הסוטה (ע"ן ברמב"ן פסוק כ' על הפלא שבמצווה זו).

● **פרשת נזיר** – על רום המעלה אליה יכול להגיע כל אדם מישראל, ניתן ללמוד מן הקרבה הלשונית וההלכתית בין פרשת נזיר לפרשת הכהן הגדול בויקרא (כ"א). ביטויים כמו "קדוש יהיה", "כי נזר אלהיו על ראשו", והאיסורים על שתיית יין וההיטמאות למת (חוץ משבעת הקרובים), מלמדים על מעלת הנזיר בדומה לכוהן גדול, ומחזקים את הזיקה ההדוקה למשכן, שסביבו חנו בני ישראל.

פרק ט"ו

בשתי המצוות הפותחות את הפרק מצוין הזמן: "כי תבאו אל ארץ מושבתים", ומפרשים רבים רואים בכך תגובה רעיונית וחינוכית לחטא המרגלים. מצד אחד היא מזכירה את שבחה של הארץ ומדגישה את תלותן של המצוות בה, ומצד שני היא באה לנחם ולעודד את ישראל לאחר הגזרה על מות הדור במדבר, ולומר להם: החטא פגם, אך לא ניתק את החיבור בין ישראל לה' ובין ישראל לארצו, ולא חדל הייעוד שקדם לחטא.

ראב"ע (פס' ב) רואה גם בשאר המצוות שבפרק תגובה על חטא המרגלים: "נסמכה זאת הפרשה, בעבור שנחלשו ויתאבלו, לנחם הבנים, להודיעם כי יבואו אל הארץ. והנכון, בעבור שנשאו קול כל העדה וחטאו, ונסלח להם בעבור תפילת משה, אמר: 'וכי תשגו';

והעד: 'ונסלח להם'. ובסוף: 'והנפש אשר תעשה ביד רמה, רמז למעשיהם, והזכיר המקושש בעבור שעשה ביד רמה, ומרוב חמלת ה' על ישראל שם הציצית, לזכר שלא יעשה האדם ביד רמה או שלא ישכח" (הלשון "ולא תתורו", המיוחדת רק לפרשת ציצית ולפרשת המרגלים, מוסיפה נדבך נוסף בכיוון זה). גם לפי דבריו, באות המצוות שבפרק לנחם ולעודד את העם ולתת לו תקווה לאחר גזרת 'ארבעים שנה במדבר'.

לפי שיטתנו, יש לראות בפרק ט"ו גם התייחסות לירידה הרוחנית המשתקפת לכל אורך חטיבת התלונות (פרקים י"א-י"ז). כשנעמיק במצוות שלפנינו, נמצא בהן לא רק נחמה, עידוד ותקווה, אלא גם הכוונה לתיקון העיוותים והסטיית שנוצרו מאז תחילת המסע מהר סיני.

● **מנחת נסכים** – הדרישה להוסיף לקורבנות מן החי (עליהם נצטוו כבר בפירוט בתחילת ספר ויקרא) גם מנחה מפרי הארץ (דגן תירוש ויצהר) מבטאת, מלבד קישור מצוות הקורבנות אל הארץ, גם רצון להדר במצוות, ואולי גם מתן ביטוי אישי להשתדלות של המקריב בבואו להתקרב מחדש אל ה', ובעיקר עתה לאחר החטא (וראה ספורנו לפס' ב ורש"ר הירש לפרשה).

● **חלה** – מיוחדת היא מצווה זו, המחייבת להרים תרומה מיבול שכבר הורמה תרומתו, כאשר נאסף אל הגורן. ייתכן, שכוונת התורה היא לאפשר גם למי שאינם בעלי שדות להפריש תרומה לכוהן, כמו אחיהם בעלי השדות [דבר דומה מצאנו בתרומת הלויים, הנותנים תרומה מן המעשר שקיבלו מישראל, ועליהם נאמר: "ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן" (י"ח כז)]. אנו מוצאים כאן שוב תוספת והשתדלות בקיום מצווה, שעיברה ניתן (לכאורה בשלמות) קודם לכן.

● **דיני חטאת** – גם כאן מדובר בפרשה שכבר נאמרה בפירוט קודם לכן (ויקרא פרק ד'). הדמיון הלשוני והמבני בין שתי הפרשות, מעורר את שאלת הצורך בחזרה הנוספת.

נדמה, שיש בפסוקי הפרק שלנו שינוי סגנוני בולט, המייחד אותם מדיני החטאת בויקרא: במסגרת דיני הקורבנות הוקדשו רוב הפסוקים לתיאור עבודת הקורבן, ואילו כפרת החטא הוזכרה בקיצור רב בסופו. שונה הדבר בפרקנו: הקורבן מוזכר בקצרה, ואילו הכפרה והסליחה מתוארות בהרחבה (כה-כו, כח-כט). עיקר השינוי הוא בדגש הבולט על **השגחה** (נזכרת 9 פעמים בפסוקים כב-כט). הדגשה זו על הפן האישי של החוטא **בשוגג**, הזכאי לסליחה בשל היותו **שוגג**, מתחזקת מן התוספת שבסוף הפרשה: "והנפש אשר תעשה ביד רמה" (ל-לא). העושה במזיד אין לו קורבן ואין לו כפרה, "את ה' הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה". ללמדך, שלא

הקורבן מכפר אלא יחסו של החוטא אל מעשיו.

● **מקושש** – סיפור המקושש איננו פרשה הלכתית, ורוב הפרשנים ראו בו מעשה הנסמך לפרשת "והנפש אשר תעשה ביד רמה". השוואה לסיפור המקלל הדומה לו (ויקרא כ"ד), מגלה יותר פעלתנות ויותר אכפתיות מצד בני ישראל למסגרת של קיום המצוות. אולי ניתן לראות בכך התחלה של שינוי, ואולי גם ניתן לתלות זאת במצוות שנזכרו קודם לכן בפרקנו ובדגשים שהצבענו עליהם.

● **ציצית** – בנוסף למטרות המפורשות במצווה זו: "וזכרתם את כל מצוות ה'... ולא תתרו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם", ובנוסף למשמעות המחייבת של יציאת מצרים המודגשת בסופה, ראוי לציין, שמצוות ציצית מצביעה על דמיון וקרבה בין **ישראל לכוהן הגדול** ["ציצת" ו"פתיל תכלת" מצויים בבגדי שניהם (שמות כ"ח לו-לז)]. על רעיון דומה הצבענו בפרשת נזיר.

ניתן לסכם את העולה מן הפרק ביחס לחטיבת התלונות שבמרכזו הוא נמצא:

● כנגד פריקת העול והתרופפות המשמעת – הידור ותוספת השתדלות במצוות מנחת נסכים וחלה;

● כנגד עזות הפנים של המתאוננים והמתלוננים למיניהם – דגש על 'העושה בשגגה' שרק הוא זכאי לסליחה;

● כנגד רגש הגדלות, 'כולם קדושים' – התביעה: "ועשיתם את כל מצותי והיתם קדשים לאלהיכם".

למרות התלונות והמשברים שעבר העם, הציוויים והעקרונות שהוצבו בפניו בתחילת הדרך, ימשיכו ללוות אותו כאתגרים שעליו להשיג. כדי לחזק את העם לקראת הבאות, בא פרק ט"ו ומוסיף נדבכים של השתדלות והידור למצוות, מאיר צדדים נוספים בפן האישי והמוסרי שלהן, ומלמד על הקרבה והדמיון של כל אחד מבני ישראל לכוהן הגדול. להזכירם, שייעודם הוא להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש".

פרקים י"ט, כ"ח-ל':

על משמעותו הרעיונית של פרק י"ט החוצה את הספר, הערנו בדף המתאר את מבנה הספר. על משמעותם הרעיונית של פרקים כ"ח-כ"ט ביחס לחטיבה הכללית שבאמצעיתה הם משובצים (פרקים כ"ב-ל"ו), כתבנו בפירוט בדף על 'פרקי הסיום של ספר במדבר בערבות מואב'.

חנוכת המשכן (פרק ז')

יום חנוכת המשכן (א' בניסן) ①

פרק מ'

"וַיִּכַּסּ הָעֶנָן אֶת-אֹהֶל מוֹעֵד
וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת-הַמִּשְׁכָּן". (לד)

פרק ט'

"וַיֵּצֵא אִשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל-הַמִּזְבֵּחַ
אֶת-הָעֹלָה וְאֶת-הַחֲלָבִים". (כד)

פרק ז'

קורבנות הנשיאים
שהוקרבו במשך 12 יום
(מ"א-י"ב בניסן)

"וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ
בַּיּוֹם הַמָּשָׁח אֹתוֹ, וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים
אֶת-קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ". (י)

האירועים שקדמו לחנוכת המשכן

פרקים כ"ה-ל"ט

הציווי, ההכנות ובניית המשכן וכליו ②

שמות

פרקים א'-ז'

דיני

הקורבנות ③

ויקרא

פרק ח'

שבעת

ימי המילואים

פרקים א'-ר'

ארגון וסידור מחנה עם ישראל סביב למשכן ④

במדבר

- ① הלכנו בעקבות פירושי רש"י ורמב"ן (על פי חז"ל), שיום חנוכת המשכן הוא א' בניסן, ושבעת ימי המילואים היו לפניו. וראה בפירוש ראב"ע (שמות מ' ב), שהלך בדרך אחרת.
- ② הציווי נאמר למשה בהר סיני, וההכנות החלו עם ירידתו לאחר יום הכיפורים.
- ③ דינים אלה נאמרו, כנראה, בסמוך לשבעת ימי המילואים או במהלכם (ועיין רמב"ן לויקרא ח' ב).
- ④ התאריך בראש הספר הוא אמנם 'באחד לחדש השני', כלומר לאחר חנוכת המשכן, אך קשה להבין כיצד שרתה שכינה באוהל מועד, כשעדיין לא היה סביבו מחנה מסודר של העם, שעליו להיות מוגן על ידי טבעת השמירה של משפחות הלויים מפני 'הזר הקרב'. נראה, שהתחלת המפקד וארגון המחנות לחניה סביב המשכן קדמה לחנוכתו. בסיס וחיזוק לסברה זו משמש מספר הפקודים במפקד שבתחילת הספר (א' מו, ב' לב), הזהרה בדיוק למפקד מחציות השקל ששימשו לבניית המשכן (שמות ל"ח כה-כח), וכן גם שמות הנשיאים שהקריבו את קורבנותיהם לפי סדר חניית הדגלים המפורט בפרק ב' (וראה 'דעת מקרא' במבוא עמ' 91 ובהקדמה לפירוש פרק א'). לפי זה, התאריך א' באייר מכוון, כנראה, להתארגנות לקראת הנסיעה בכ' באייר.

חנוכת המשכן מתוארת בתורה בשלושה מקומות: בספר שמות פרק מ', בספר ויקרא פרקים ח'-י' ובספר במדבר פרק ז'. שלושת התיאורים שונים זה מזה וכל אחד מהן מציג זווית שונה של המאורע. התמונה המלאה מתקבלת מצירוף שלושת התיאורים, ועם זאת חשוב לזהות ולאפיין את זווית הראייה, שמציג כל תיאור בהתאם לדגשים המיוחדים לו.

ספר במדבר חנוכת המשכן על ידי בני ישראל

חומש במדבר נותן ביטוי רחב לפעילות, ליוזמות, לדעות וגם לחטאים של בני ישראל. עיקר מעייניו **במעמדם ובתיפקודם של בני ישראל** – עם העבדים ההולך לקראת חיים עצמאיים בארץ המובטחת. מגמה זו ניכרת מתחילת הספר, כאשר המפקד וסידור דגלי המחנות מסביב למשכן מתוארים בפירוט רב, המזכיר את פרשיות המשכן. מפקד הלוויים משלים את היערכות מחנה ישראל, שהרי הם מחליפים את בכורות בני ישראל, ותפקידם לשמור על ישראל מקרבה יתרה למשכן. [גם פרקי המצוות הסמוכים לתיאור המחנה (ה'-ו'), מבליטים את הזיקה הקרובה שבין כל אדם מישראל למשכן ולכוהנים המשרתים בו (ראה בדפים על פרקי המצוות)]. בהתאם לכך, מהווה **תרומת נשיאי ישראל** וקורבנותיהם המשך ישיר למהלך הכללי, והם נותנים ביטוי לקשר הבלתי אמצעי בין ישראל למשכן.

מענה ה' לתרומת הנשיאים מתבטא בקבלתה ללא סייג: "קח מאתם, והיו לעבד את עבדת אהל מועד" (ז' ה). קבלה זו והתיאור המורחב של קורבנות הנשיאים מלמדים, שחניית שבטי ישראל סביב למשכן 'כלגיון של מלך', היא חלק מתהליך בנייתו שלא הושלם עד כה, שהרי מפורש בתחילת פרשיות המשכן: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה ח).

רק עתה, עם שיתופם של כלל ישראל במערכת הסובבת את המשכן, הגענו לשלמות תכליתו. כך מתבאר גם מן הפסוק האחרון והחריג בפרק (ז' פט), הסוגר מעגל עם פרשת תרומה (כ"ה כב). פסוק זה רומז גם אל התכלית המפורשת בסיכום הציווי על המשכן, המדגישה את הזיקה בין ייעוד המשכן המכוון לבני ישראל לבין תפקידם של משה ושל הכהנים בו: "ונעדתי שמה לבני ישראל, ונקדש בכבדי. וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח, ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי. ושכנתי בתוך בני ישראל, והייתי להם לאלהים. וידעו כי אני ה' אלהיהם, אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם, אני ה' אלהיהם" (שמות כ"ט מג-מו).

כאמור, אין ביטוי של הסתייגות או צמצום בהיענות לקורבנות הנשיאים. להפך, ישנה אפילו הרחבה, המתבטאת בציווי: "נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח" (שם יא).

חריגה זו בולטת מאוד על רקע הספרים הקודמים, ובמיוחד לאור העובדה שהנשיאים הביאו קורבנות חריגים (עגלות, כלי שרת, קטורת) וללא ציווי מפורש. עובדה זו מבליטה את היחס החיובי והפתוח העולה מספר במדבר כלפי היוזמות של בני ישראל וכלפי אפשרויות הביטוי שלהם בעבודת ה'.

ספר ויקרא חנוכת המשכן על ידי אהרן ובניו

חומש 'תורת כוהנים' עוסק בהרחבה בתורת הקורבנות ובדיני הקדושה והטהרה הנוגעים לעבודתם **ולייעודם של הכהנים**.

בהתאם לכך, חנוכת המשכן של ספר ויקרא באה כהמשך וכסיום לתהליך חניכתם של אהרן ובניו לעבודתם בו בשבעת ימי המילואים.

תיאור היום השמיני מתמקד **בעבודת הכהנים** סביב קורבנות היום, המכונים את הרקע להתגלות שתבוא.

שיאו של מעמד היום השמיני – "כי היום ה' נראה אליכם" (ט' ד) – ביציאת האש מלפני ה' לאכול את הקורבנות שהוקטרו על המזבח.

זהו **מענה ישיר לעבודת אהרן ובניו** שהקריבו את קורבנות היום, ויש בו ביטוי הולם לתפקידם המרכזי באוהל מועד.

גם כאן, בצד המענה החיובי יש ביטוי לריחוק ולהסתייגות. הפעם מתבטא הדבר בחריפות איומה, כאשר האש שירדה לאכול את הקורבנות, אכלה ושרפה גם את נדב ואביהוא, בני אהרן, שהקריבו אש זרה לפני ה'. ללמדנו, שהגישה אל הקדוש, אף של אלה המכהנים בו, דורשת הקפדה מלאה על הכללים שקבע ה'.

ספר שמות חנוכת המשכן על ידי משה

משה רבנו הוא המוציא והמביא לכל אורך הספר, מיציאת מצרים והמסע במדבר ועד מתן תורה בסיני. בהתאם לכך, הוא גם האישיות המרכזית והבלעדית כמעט, בפרשיות המשכן: הוא מקבל את הציווי ומוסרו לעם, והוא מפקח על הביצוע ומכוון את כל העשייה.

התיאור של הקמת המשכן בסיום הספר נאמר כולו בלשון **יחיד** (על משה): "ויקם... ויפרש... ויתן..." וכו'.

ירידת כבוד ה' בענן אל אוהל מועד מבטאת באופן מיוחד את ייעודו של המשכן כמקום **ההתוועדות בין משה לה'**. ייעוד זה מפורש בתחילת פרשיות המשכן: "ונועדתי לך שם, ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארץ העדת, את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל". (שמות כ"ה כב)

דווקא בנקודה זו, תיאור ירידת כבוד ה', יש גם ביטוי לריחוק ולצמצום מסוים במעמדו של משה. בפסוק הסמוך נאמר: "ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד, כי שכן עליו הענן, וכבוד ה' מלא את המשכן" (מ' לה). זוהי, כמובן, מניעה זמנית בלבד אך רבת משמעות, שמדגישה את המחיצה הקיימת בין אלוהים לאדם, ואפילו גדול כמשה.

**הדמויות המרכזיות
בספר עומדות
במרכז התיאור
של חנוכת המשכן**

**המענה האלוהי
לעשייה האנושית
מבטא את תפקידה
של כל דמות ביחס
למשכן**

**המשמעות ביחס
לעבודת ה'**

תלונות בני ישראל בדרך

שנה ראשונה ליציאת מצרים (שמות ט"ו-י"ז)

בדרך מים סוף להר סיני

מרה (ט"ו כב-כז)

הרקע: ולא מצאו מים.
התלונה: ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם.
התגובה: מה נשתה.
ויהיה ה' עץ, וישלך אל המים וימתקו המים.
שם שם לו חק ומשפט, ושם נסהו.

מדבר סין (ט"ז א-יד)

הרקע: אינו מוזכר
התלונה: מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים,
בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע,
כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית ... ברעב.
התגובה: ולקטו דבר יום ביומו, למען אנסנו, תילך בתורתי.
ערב וידעתם, כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים,
ובקר וראיתם את כבוד ה' ...
ונחננו מה כי תלינו עלינו.
ויפנו אל המדבר, והנה כבוד ה' נראה בענן.

רפידים / מסה ומריבה (י"ז א-ז)

הרקע: ואין מים לשתות העם.
התלונה: ויצאו שם העם למים.
וירב העם עם משה ... ויאמר,
למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני.
הנני עומד לפניך שם על הצור בחרב, והכית בצור,
ויצאו ממנו מים ושתה העם.
התגובה: ויקרא שם המקום מסה ומריבה, על ריב בני ישראל ועל
נסתם את ה' לאמר, היש ה' בקרבנו אם אין.

שנה שנייה ליציאת מצרים (במדבר י"א-י"ז)

בדרך מהר סיני

המתאוננים (י"א א-ג)

הרקע: ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה'.
התגובה: חרון אף ה', עונש: ותבער בם אש ה'.

המתאונים (י"א ד-לד)

הרקע: והאספסף אשר בקרב התאוו תאוה,
וישבו ויבכו גם בני ישראל.
התלונה: ויאמרו, מי יאכלנו בשר. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים
חנם ... ועתה נפשנו יבשה אין כל, בלתי אל המן עיינו.
התגובה: ויחור אף ה' מאד ובעיני משה רע.
הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת,
ואף ה' חרה בעם ויר ה' בעם מכה רבה מאד.

מרים ואהרן (י"ב)

הרקע: ותדבר מרים ואהרן ... כי אשה כשית לקח.
התלונה: הריק אך במשה דבר ה', הלא גם בנו דבר.
התגובה: ויחד ה' בעמוד ענן ... ויחור אף ה' בם וילך.
והענן סר מעל האהל, והנה מרים מצרעת כשלה.

המרגלים (י"ג-י"ד)

הרקע: (לאחר דברי המרגלים) ותשא כל העדה ויתנו את קולם,
ויבכו העם בלילה ההוא.
התלונה: ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת ... הלוא טוב לנו שוב ממצרים
... נתנה ראש ונשובה מצרים.
התגובה: וכבוד ה' נראה באהל מועד ... עד אנה יאצני ... במדבר הזה יפלו מרגלים.

קרח ועדתו (י"ז-יז)

הרקע: ויקח ... ויקמו ... ויקהלו על משה ועל אהרן.
התלונה: כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם ה',
ומדוע תתנשאו על קהל ה'.
המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש.
וילנו כל עדת בני ישראל ... אתם המתם את עם ה'.
התגובה: ויחור למשה מאד ... ויקרא כבוד ה'.
הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרעו.

שנה ארבעים ליציאת מצרים (במדבר כ'-כ"א)

בדרך לערבות מואב

מי מריבה (כ' א-יג)

הרקע: ולא היה מים לעדה.
התלונה: ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה'.
ולמה העליתנו ממצרים
להביא אתנו אל המקום הרע הזה ... ומים אין לשתות.
התגובה: ויקרא כבוד ה' אליהם ... ודברתם אל הסלע לעיניהם
... והשקית את העדה ואת בעיכם.

פנייה למלך אדום

מות אהרן

מלחמת ערד (כ"א א-ג)

בדרך הסובבת את אדום (כ"א ד-ט)

הרקע: ותקצר נפש העם בדרך.
התלונה: למה העליתנו ממצרים למות במדבר, כי אין לחם
ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל.
התגובה: וישלח ה' בעם את הנחשים ... וימת עם רב.
תגובת העם: ויבא העם ... חטאו כי דברנו בה' ונך.
תגובת ה': עשה לך שרף ... והיה כל הנשוח ורעה אתו וחי.

מעמד הר סיני ובניית המשכן

38 שנים במדבר

בדף שלפנינו נסקרות התלונות בספרים שמות ובמדבר. התלונות מופיעות, תוך ציון מקום התלונה, זמנה ומאפייניה העיקריים. העמדה זו של התלונות מבליטה את השווה ואת השונה ביניהם, ונותנת תמונה כוללת של התהליכים שעברו על דור המדבר במהלך השנים. תיאור מסעי בני ישראל במדבר כולל שלוש סדרות של תלונות מצד העם כנגד ה' ומשה: א. בדרך ממצרים להר סיני בשנה הראשונה; ב. בדרך מהר סיני בשנה השנייה; ג. בדרך לערבות מואב בשנה הארבעים. בדרך כלל נסבו התלונות על מחסור במים ובאוכל תוך הבעת געגועים למצרים. בשנה השנייה החריפה מגמת התלונות והתרחבה גם לתחומים של הנהגה ואידיאולוגיה. התגובות של ה' ומשה לתלונות אלו השתנו בהתאם לנסיבות שבהן הן נאמרו. בשנה הראשונה ניכרת הבנה וסלחנות לתלונות העם, שטרם הסתגל למצבו החדש. בשנה השנייה, לאחר מעמד הר סיני והקמת המשכן, גדלו הציפיות מן העם, ודווקא אז בולטת החוצפה וכפיות הטובה בתלונות הרבות, ועל כן גם התגובות אליהן קשות. בשנה הארבעים הייתה מציאות חדשה, כפי שנבאר לקמן.

תלונות השנה הארבעים

התלונה במדבר צין מוצדקת – "ולא היה מים לעדה", מה שאין כן בדרך הסובבת את אדום, ולכן נענשו בנחשים.

התלונות מעטות והן מפוזרות בין פעולות ומעשים אחרים שרובם חיוביים. כמו בשנה הראשונה, התלונות הן על המדבר וקשייו, ומכאן התהייה על כדאיות היציאה ממצרים. תלונת 'מי מריבה' דומה לתלונת 'מסה ומריבה'. התלונה השנייה דומה לתלונת המתאווים, אלא שכאן נוספה תשובה ובעקבותיה הצלה.

תגובת ה' לתלונות לא קבועה. כשהתלונה הייתה עניינית, ה' סיפק את צורכיהם, וכאשר היא נבעה מקנטרנות, "ותקצר נפש העם בדרך", ה' היכה בהם ללא אזהרות וללא דיבורים מוקדמים.

התגלות ה' למשה ולאחר מכן במדבר צין הייתה כדי שיקדשו את שמו במעשה הנס לעיני בני ישראל לקראת הכנסתם לארץ, וייתכן שעל כך נענשו משה ואהרן.

הדור השני היה שונה מהדור הקודם. לאחר שנענשו בנחש הנחושת הודו בחטאם. גדולתם ניכרת גם בנדרם לה' במלחמה במלך ערד ובשירת הבאר: "אז ישיר ישראל", וכן בסיחון: "וישלח ישראל מלאכים אל סיחון". על אף הדמיון לשנים הראשונות, הדור הנכנס לארץ היה אחראי יותר למעשיו, התלונן פחות ולקח אחריות.

תלונות השנה השנייה

הכתוב מדגיש שאין הצדקה לתלונות העם.

התלונות כוונו נגד ה', וערערו על מנהיגותו של משה ועל הייעודים שהוצבו לפני העם: "יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם". התלונות מרובות, ויש ברובן געגועים וכמיהה לחיים במצרים: "זכרנו את הדגה", "המעט כי העליטנו מארץ זבת חלב ודבש" ועוד.

התגובה של ה' ומשה נרגזת, ומלווה תמיד בענישה חמורה. הצירוף 'חרון אף' מאפיין תגובות אלו.

הואיל וה' שכן בתוכם (לאחר הקמת המשכן), הייתה התביעה הרוחנית גבוהה, ולפיכך הייתה הענישה מיידית וחריפה שהייתה מלווה בהתגלות ה'.

נראה, שלאחר מעמד הר סיני והקמת המשכן נתבעה מהעם אחריות ומחויבות לברית שנכרתה אתם, ומכאן ההתייחסות הקפדנית לתלונות בשנה השנייה. התלונות הן כשל נער מתבגר, הנכשל בקטנוניות ובחוסר אמונה. תחילתן בצרכים קטנים וסופם בדברים עקרוניים ואידיאולוגיים.

תלונות השנה הראשונה

בולטת המגמה להבין את הצורך של העם במים: "ולא מצאו מים", "ואין מים לשותות לעם".

התלונות הופנו כלפי משה, הואיל והעם ראה בו אחראי. העם ראה במדבר מקום של מוות, והעדיף את מצרים על פניו.

גם כשהתלונות היו חריפות, תגובת ה' הייתה סלחנית ונדיבה (בחבורת בראשית שמות עמ' 64–65, מוצע ניתוח של התלונות והתגובות).

בתלונה השנייה נראה כבוד ה' כדי להוכיח את מציאותו בתוכם, כנגד ביטויי הגעגועים להופעת ה' במצרים ("מי יתן מותנו ביד ה'"), וכנגד הטלת האחריות על משה בתלונתם.

בתיאור התלונות מודגש ה'ניסיון', שהלם את תחילת דרכו של העם תחת הנהגת ה'. העם ניסה את ה', "לאמר: היש ה' בקרבנו אם אין", וה' ניסה את ישראל: "הילך בתורתי אם לא".

התייחסות ה' לעם בשנה זו היא כשל אב המתחשב בבנו הצעיר, שבוכה מרעב ומצמא.

הרקע לתלונות

מאפייני התלונות

מאפייני התגובות

התגלות ה'

עקרונות מנחים

משה מול תלונות העם (פרקים י"א - י"ז)

הנהגה ציבורית		הפן האישי	
מז הקלות אל החמורות	מז	התלונה "מי יאכלנו בשר. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים".	תגובת משה "מאין לי בשר ... לא אוכל אנכי לבדי ... הרגני נא הרג ... ואל אראה ברעתי".
		המתאוים פרק י"א	מרים ואהרן פרק י"ב
	הקלות	תגובת ה' 1. ירידה בענן והאצלת הרוח על שבעים הזקנים 2. מתן בשר לעם תוך הענשת החוטאים	תגובת ה' 1. ירידה בענן כדי להעמיד את מרים ואהרן על הפער בין נבואת משה לשאר הנביאים 2. הענשת מרים בצרעת
		בהמשך משה התרצה, ואף בירך על התפשטות הנבואה: "ומי יתן כל עם ה' נביאים".	בהמשך משה מתואר בדברי ה' כגדול הנביאים, וכזה הוא התפלל לרפואת מרים אחותו, שדיברה בגנותו.
אל	אל	התלונה "נתנה ראש ונשובה מצרימה".	תגובת משה "וישמע משה ויפל על פניו".
		המרגלים פרקים י"ג-י"ד	עדת קרח פרקים ט"ז-י"ז
החמורות	החמורות	תגובת ה' כבוד ה' נראה בענן; הכוונה לכלות את העם החוטא הוחלפה בגזרה על מות כל הדור במדבר.	תגובת ה' כבוד ה' נראה בענן. הכוונה לכלות את החוטאים מתמתנת (3 פעמים) בזכות השתדלותם של משה ואהרן.
		בהמשך משה התחזק והתפלל למנוע כליה מן העם. הוא הביא לכך שיהיה הרוח בתשובה (המעפילים), ולבסוף הוסיף להם מצוות כדי לעודדם (פרק ט"ו).	בהמשך משה ניסה לפייס את בני לוי ולהידבר עם דתן ואבירם. בסיום הופרכו כל הערעורים על מנהיגותו והתנהגותו של משה, ומעמדו התחזק על ידי האותות והמופתים שעשה לו ה'.

- לאחר פתיחה 'מבטיחה' והכנות חגיגיות ומרוממות לקראת המסע "אל המקום אשר אמר ה' " (פרקים א'-י'), באה עם תחילת המסע נפילה "מאיגרא רמא לבירא עמיקתא". סדרה של טענות, תלויות, חטאים ומשברים, מלווים את המסע בכל אחת מתחנותיו (פרקים י"א-י"ז). תלויות 'המתאווים' בתחילת המסע מזכירה בפרטים רבים את תלויות המסע הראשון לאחר יציאת מצרים (שמות ט"ו-י"ז), אך ההמשך מלמד, שלתלויות המסע השני ישנם מאפיינים אחרים:
- א. לא מדובר עוד בדרישה 'מוצדקת' לסיפוק לחם ומים, כפי שהיה עם יציאתם ממצרים, אלא בתלויות וטענות עקרוניות על הדרך ועל המטרות, שאליהן מוביל משה את העם.
 - ב. בכל התלויות ישנה ביקורת על משה (לעיתים בדברים מפורשים המוטחים בו, ולעיתים במשתמע מתוך תגובותיו המבטאות התגוננות, חוסר אונים וייאוש).
 - ג. תגובות ה' לתלויות הן כמעט תמיד חריפות ומיידיות, בניגוד בולט לסובלנות ולאורך הרוח שאפיינו את התגובות במסע הראשון.

רשמנו בטבלה את ארבע הפרשיות המרכזיות שביחידה זו (ללא 'המתאוננים' ו'המעפילים'), באופן שמבליט את החלוקה בין התלויות הראשונות (המתאווים, מרים ואהרן) לאחרונות (המרגלים, עדת קרח). הטבלה מציגה גם הקבלה אנכית בין התלויות הפותחות כל צמד, ומתמקדות בהיבט הציבורי של הביקורת על משה, לבין השתיים האחרות, המתמקדות בהיבט האישי של הנהגתו. נעמוד על הדגשים הבולטים מתוך הטבלה:

ההשוואה האנכית – הפן הציבורי מול הפן האישי

- התלויות הפותחות כל צמד (המתאווים והמרגלים), מערערות על תפקודו הציבורי של משה. בשתייהן מוזכרים געגועי העם למצרים, והן מעוררות ספקות לגבי יכולתו של משה להמשיך ולהנהיג את העם.
- בשתי התלויות הסוגרות כל צמד (מרים ואהרן, קרח ועדתו), באות הטענות מתוך משפחתו ומתוך שבטו של משה, והן מתייחסות לתפקודו האישי (להתנשאות, כביכול, ולניצול מעמדו לטובת עצמו ומקורביו).
- תגובות משה לערעורים על תפקודו הציבורי מעידות על חולשה, ייאוש ורפיון. בשתי התלויות הוא נזקק לעזרת אחרים (הזקנים, יהושע וכלב) כדי לצאת מן המצר (כזכור, כבר במעמד הסנה ערער משה על מינויו, וראה עצמו בלתי מתאים לתפקיד ציבורי).
- מול הטענות האישיות התגלה משה הענו, היודע את מקומו, ואינו חושש ממבקרים ומקטרגים. הוא ניסה לפייס ולהרגיע את החולקים עליו, אך בשעת הצורך ידע גם לעמוד בעוז ובתקיפות מול המחזיקים במחלוקת.

ההשוואה האופקית (לפי סדר הזמנים) – התפתחות והדרדות

- שתי התלויות הראשונות הן קצרות יחסית לאחרונות. הן נראות גם קטנוניות במקצת (בשר, קנאה) לעומת הכפירה העקרונית בייעוד העם ובהנהגתו, שמתבטאת בתלויות האחרונות. עוד יש לציין, שתלויות מרים ואהרן נוגעת רק ליחידים, וגם התלויה הראשונה מתחילה מציבור מצומצם – 'האספסוף', ורק בהמשך נגררו אחריו "גם בני ישראל" (ד).
- ניכרת הבנה מסוימת ואולי אף מידה של סלחנות בתגובת ה' לשתי התלויות הראשונות: גם המתאווים וגם אחי משה זוכים בשלב הראשון למענה על טענותיהם, ורק בהמשך בא העונש. לעומת זאת, בחטא המרגלים ובמחלוקת קרח ועדתו אין מענה מצד ה', ובמקומו בא איום בהכרתה מיידית של כל העדה (י"ד יב, ט"ז כא, י"ז י).
- בשתי הפרשיות הראשונות ירד ה' בענן (י"א כה, י"ב ה) כדי לסייע למשה ולתמוך במעמדו הנבואי (האצלה על שבעים הזקנים, מחד, ואבחנה בין משה לשאר הנביאים, מאידך). בשתי האחרונות "כבוד ה' נראה" (י"ד י, ט"ז יט, י"ז ז) כדי להעניש את העם, ואז התגלה תפקיד נוסף של הנביא-המנהיג: לפייס ולהגן על העם מפני כעס ה'.
- בשתי התלויות הראשונות נמצאת **נבואת משה** במוקד הפרשה, ובשתייהן מתקיים דיון על קיומם של נביאים נוספים מלבדו. בתלויות האחרונות עומדת לדיון הנהגת משה, והמטרות שאליהן הוא מוביל את העם.

מן ההקבלות עליהן הצבענו ניתן ללמוד, שכל תלויה משקפת צדדים שונים של מצב העם ושל מעמדו של משה בתוכם. צירופן יחד מעיד על השתרשות אווירה של משבר וחוסר אמון בין העם למשה. ועם זאת, בסיכום כל תלויה ובסיום שרשרת התלויות מתברר, שלמרות הדברים הקשים שהוטחו במשה, ולמרות שבתחילת היחידה (י"א טו) נראה היה כאילו הוא נשבר לנוכח התלויות והטענות כלפיו, הרי בסופו של דבר, מעמדו של משה וגדולתו הנבואית והמוסרית הולכים ומתעצמים מפרשה לפרשה. משה יוצא מחוזק מכל הערעורים שקמו עליו ולא יכלו לו, והוא מוסיף לחנך, להנחות ולהנהיג את העם בשעותיו הקשות ביותר.

נבואת משה

"בכל ביתי נאמן הוא" (י"ב ז)

בספר במדבר מסופר, שה' דיבר עם כמה אנשים: משה, אהרן, מרים, אלעזר ובלעם. ההבדל בין משה לאחרים אינו רק כמותי, בתדירות בה דיבר ה' עם כל אחד מהם, אלא בעיקר איכותי-מהותי. למשה רבנו היתה קרבה מיוחדת לה', קרבה שלא הייתה לנביא אחר. ייחודה של נבואת משה* נדונה בספר בצורה מפורשת בעקבות טענת מרים ואהרן: "הרק אך במשה דבר ה'?" הלא גם בנו דבר! (י"ב ב). בתשובת ה' למרים ולאהרן מסבירה לנו התורה, במה שונה נבואת משה מנבואת נביאים אחרים. התשובה כוללת מספר מאפיינים:

תחילה צוינו מאפיינים, שגם העם היה יכול להבחין בהם:

א. ה' דיבר עם משה "בעמוד ענן פתח האהל".

ב. משה נמצא בתוך אהל מועד, ואהרן ומרים שהו מחוץ לאהל ולענן (י"ב ד-ה).

בהמשך הובאו ההבדלים המהותיים, שרק נביא יכול להבינם לאשורם:

ג. ה' דיבר עם משה "פה אל פה", "בראָה", "ותמַנֶּה ה' יְבִיט", ואילו עם נביאים אחרים: "במראָה", "בחלום", "בחידת" (י"ב ו-ז).

נרחיב מעט במאפיינים אלו.

א. הענן

הנבואה לא הייתה ניתנת לאימות על ידי אדם אחר. מיוחדת הייתה נבואת משה, שפעמים נלווה לה סימן חיצוני, כשנראה ענן זמן שה' דיבר עם משה [נראה, שתופעה זו נזכרת, בעיקר, כאשר רצה ה' להבליט לעם את דיבור ה' למשה]. החיזוק לסימן זה הוא במעמד הר סיני: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם כך יאמינו לעולם" (שמות י"ט ט). במעמד זה הוברר לכל העם, שה' מדבר עם משה, ומאז בכל פעם שנראה הענן, ידע העם, שה' מדבר עם משה [ראה בשמות ל"ג ט-יא, לפני בניית המשכן. הופעת הענן נזכרת פעמים רבות בספר במדבר: י"א כה, י"ב ה, כ"ד י ורש"י שם ד"ה וכבוד ה', ט"ז יט-כ, י"ז ז-ט, כ' ו-ז ועוד].

ב. מקום הדיבור

בציוריו על הקמת המשכן אמר ה' למשה: "ונועדתי לך שם, ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על-ארון העדת, את כל-אשר אצוה אותך אל-בני ישראל" (שמות כ"ה כב). ובספר במדבר מעיד הכתוב: "ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו, וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת ... וידבר אליו" (ז' פט). מיוחדת הייתה נבואת משה, שה' דיבר עמו מקודש הקודשים. משמעות מיוחדת מקבל הפסוק "עבדי משה - בכל ביתי נאמן הוא" (י"ב ז) - משה הוא היחיד שנכנס אל בית ה' כדי לקבל את דבר ה'.

ג. אופי הדיבור

הנבואה, דיבור ה' עם הנביא, הינה תופעה שאיננו יכולים להבינה. כדי לקרב אותה אלינו משתמשת התורה בביטויים המושאלים מחיינו היומיומיים ("דיברה תורה כלשון בני אדם"). כדי לקרב אותנו לקרבה המיוחדת בין ה' למשה אומרת התורה: "פה אל פה" - כדיבור ישיר בין שני בני אדם המשווים ללא ריחוק ומחיצות, "במראָה" - כדיבור ישיר בין שני בני אדם, שאינם נזקקים להדגמה ולהמחשה, "ותמַנֶּה ה' יְבִיט" - למרות הקירבה נטולת המחיצות, הרי גם משה הביט רק בתמונה ולא במקור - במהות. גם שיאה של הנבואה מוגבל: "כי לא יראני האדם וחי" (שמות ל"ג כ). נביאים אחרים - דיבורם עם ה' היה באמצעות גורמים מתווכים, כמו: "מראָה", "חלום" ו"חידות", אמצעי המחשה והשתקפות, באמצעותם נקלטה הנבואה לא באופן ישיר, אלא תוך העברה לכלים מתאימים לרמתו של כל נביא ונביא.

במקומות אחרים בספר מצאנו מאפיין נוסף:

ד. זמינות הדיבור

נבואת משה הייתה זמינה, בכל עת שרצה לדבר עם ה' יכול היה לדבר עמו. "ויאמר אלהים (=לטמאים שלא עשו פסח ראשון) משה, עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם" (ט' ח). רש"י (ט' ז): "כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו ... שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה". [דוגמאות נוספות: בפרשת המקושש (ט"ו לב-לו) ובפרשת בנות צלפחד (כ"א א-יא)] כדי לחדד נקודה זו נשווה את הנאמר במשה עם הנאמר בבלעם, הניגוד המוחלט למשה: "ויאמר אליהם (בלעם לשליחי בלק): לינו פה הלילה, והשיבתי אתכם דבר, כאשר ידבר ה' אלי" (כ"ב ח); "ויבא אלהים אל בלעם לילה" (כ"ב כ). רש"י (כ"ב ח): אין רוח הקודש שורה עליו אלא בלילה ... כאדם ההולך אצל פילגשו בהיחבא". "ויאמר בלעם לבלק ... אולי יקרה ה' לקראתי ... ויקר אלהים אל בלעם" (כ"ג ג-ד). רש"י (כ"ג ד): "לשון ארעי, לשון גנאי, לשון טומאת קרי".

*הסיבה שנבואת משה מיוחדת ומעולה משאר הנבואות, איננה מפורשת בכתובים. אבל ברור, שהתורה, המהווה יסוד לכל ואינה ניתנת לשינוי, מקבלת מעמד ייחודי גם באמצעות דרך מסירתה - נבואת משה.

סיפור השליחות שהטיל משה על שנים עשר הנשיאים, מתואר בתורה בשני מקומות: בספר במדבר (י"ג-י"ד) ובספר דברים (א'). על ההבדלים בין התיאורים שבשני המקומות כתבו פרשנים חדשים גם ישנים, ואנו לא נעסוק בסוגיה זו. נתמקד בסיפור המופיע בספר במדבר, ונסה למצוא בין השיטין את פשרו ומשמעותו. כמובן, דברי תורה – שבעים פנים להם, ואנו לא באנו אלא להציג אחד מהם.

מבנה הפרשה

בתרשים כתובים רוב פסוקי הסיפור כלשונם, והוא מחולק באופן הבא:

		1 ציווי ה' (י"ג א-ב) שמות המרגלים (י"ג ג-ז)
6 תלונת העם (י"ד א-ד)	3 הדיווח הראשון של המרגלים למשה (י"ג כו-כט)	2 ההוראות של משה (י"ג יז-כ)
7 תגובת יהושע וכלב (י"ד ה-ט)	4 תגובת כלב (י"ג ל)	ההליכה בארץ (י"ג כא-כו)
8 ניסיון העם לרגום אותם באבנים (י"ד י)	5 הדיווח השני – הוצאת הדיבה (י"ג לא-לג)	
10 תגובת ה' על תלונת העם [מופנית לעדה] (י"ד כו-לה)	9 תגובת ה' על דברי המרגלים [מופנית למשה] (י"ד יא-כה)	

החלוקה בתרשים מזמינה את הלומד להשוות בין השלבים השונים של הסיפור, והיא מבליטה כמה נקודות:

- קיימים הבדלים משמעותיים בין ההוראות שנתן משה למרגלים לבין הדיווח שלהם, כששבו ממשימתם.
- יש קשר בין הדיווח של המרגלים לבין התלונה של העם, שבאה בעקבות הדיווח ששמעו.
- גם הדיווח של המרגלים וגם התלונה של העם בעקבותיו נאמרו בשני שלבים, כשבתווך נשמעו דברי המתנגדים: לדיווח של המרגלים נשמעו דברי התנגדות של כלב, ולתלונת העם נשמעו דברי התנגדות של יהושע וכלב.
- תגובות ה' לאירועים – גם הן שתיים: האחת – תגובה לדברי המרגלים, ויש בה התייחסות לאנשים שתרו את הארץ ולכלב (ולא ליהושע!); השנייה – תגובה לתלונת העם, ויש בה התייחסות לכל העדה וליהושע וכלב [על פי זה, ייתכן שצריך לומר, שאף ששתי התגובות נכתבו זו בצד זו, הן נאמרו בזמנים שונים].

ⓧ יסודם של הדברים שלהלן במאמר של ת' ומ' ורדיגר, מגדים ל', טבת תשנ"ט.

Ⓜ המספרים שבטבלה מציינים את סדר הופעת הדברים בפסוקים.

ⓐ אף שהמילה מרגלים והשורש ר'ג'ל לא נזכרים בפרשה, קראנו לאנשים הללו 'מרגלים' ככינוי השגור.

חטא המרגלים (פרקים י"ג – י"ד)

ב שלח לך אנשים
ויתרו את־ארץ כנען אשר־אני נתן לבני ישראל...
טז אלה שמות האנשים אשר־שלח משה לתור את־הארץ...

יז וישלח אתם משה לתור את־ארץ כנען, ויאמר אליהם:
עלו זה בנגב ועליכם את־ההר.

יח וראיתם את־הארץ מה־הוא,

ואת־העם הישב עליה
החזק הוא הרפה,
המעט הוא אס־רוב.

יט ומה הארץ אשר־הוא יושב בה
הטובה היא אס־רעה,
ומה הערים אשר־הוא יושב בהן
הבמחנים אם במבצרים.

כ ומה הארץ
השומנה היא אס־רזה
הישיבה עץ אס־אין,
והתחזקתם
ולקחתם מפרי הארץ.
והימים ימי בכורי ענבים.

כא-כו
הסיוור של האנשים בארץ

כו וישיבו אתם דבר ואת כל העדה, ויראום את פרי הארץ.
כז ויספרו לו ויאמרו, באנו אל הארץ אשר שלחתנו,
וגם זבת חלב ודבש הוא, וזה פריה.

כח אפס כי עז העם הישב בארץ,
והערים בצרות גדלת מאד,
וגם ילדי הענק ראינו שם.

כט עמלק יושב בארץ הנגב... והאמרי יושב בהר,
והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן.

ל ויהס כלב את העם אל משה, ויאמר:
עלה נעלה וירשנו אותה, כי יכול נוכל לה.

לא והאנשים אשר עלו עמו אמרו,
לא נוכל לעלות אל העם, כי חזק הוא ממנו.

לב ויצאו דבת הארץ אשר תרו אותה אל בני ישראל לאמר:
הארץ אשר עברנו בה לתור אותה, ארץ אכלת יושביה הוא,
וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות.

לג ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים,
ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם.

יא ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצני העם הזה...

יב אכנו בדבר ואורשנו ואעשה אתך לגוי גדול ועצום ממנו.

יג ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים...
תפילת משה
כי יאמר ה' סלחתי כדברך.

כא ואולם חי אני, וימלא כבוד ה' את כל הארץ.

כב כי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי....

כג אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל מנאצי לא יראוה.

כד ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחריו,
והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה.

כה והעמלקי והכנעני יושב בעמק,
מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף.

א ותשא כל העדה ויתנו את קולם, ויבכו הקם בלילה ההוא.

ב וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל, ויאמרו אליהם כל העדה:
לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו.

ג ולמה ה' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב,
נשינו וטפנו יהיו לבז, הלא טוב לנו שוב מצרימה.

ד ויאמרו איש אל אחיו: נתנה ראש ונשובה מצרימה.

ה ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל.

ו ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם.

ז ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר:
הארץ אשר עברנו בה לתור אותה, טובה הארץ מאד מאד.

ח אם חפץ בנו ה' והביא אתנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו,
ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש.

ט אך בה' אל תמדדו, ואתם אל תיראו את עם הארץ
כי לחמנו הם, סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראם.

י ויאמרו כל העדה לרגום אתם באבנים,
ויכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל.

כו וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר.

כז עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר מקה מליני...

כח אמר אליהם: חי אני נאם ה', אם לא כאשר דברתם באזני פן אעשה לכם.

כט במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם...

ל אם אתם תבאו אל הארץ, אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה;

כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון.

לא וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה, והביאתי אתם...

לב ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה...

לג ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה...

לד במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום...

לה אני ה' דברתי, אם לא זאת אעשה לכל העדה...

לו והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ...

לז וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה'.

לח ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם
ההלכים לתור את הארץ.

תגובות ה'

שתי התגובות של ה' מופיעות ברצף בסוף הסיפור: הראשונה מהווה תגובה לדיווח של המרגלים, והשנייה מהווה תגובה לתלונת העם.

בתגובה הראשונה – שני שלבים, כשבתוּך – תפילתו של משה. השלב הראשון מתייחס אל "העם הזה" (יא) בהיות המרגלים שלוחיו (ואולי, על פי ספר דברים, גם מבצעי בקשתו), והעונש הצפוי הוא גדול: "אכנו בדבר ואורישנו". משה בתפילתו הצליח להעביר את העונש מן העם כולו אל ה"אנשים", אל המרגלים (כפי שעשה בפרשת קרח), וכלפי העם כולו נאמר: "סלחתי כדברך". לאחר שאמר ה' את העונש הצפוי ל"אנשים", ישנן שתי הוספות: א. כלב (יהושע לא נזכר, שהרי הוא לא דיבר) יינצל מן העונש שצפוי למרגלים (כד); ב. העם צריך לפנות אל המדבר ולא להמשיך בהליכה אל הארץ (כה).

לא נזכרו בתגובה זו גזרת 40 השנים במדבר, ולא העובדה שכל הדור ימות במדבר, והעונש לא להיכנס לארץ נאמר למרגלים בלבד.

התגובה השנייה מתייחסת ל"עדה הרעה" כולה, ומשה נצטווה: "אמר אליהם". הפעם אין למשה פתחון פה, שכן שמענו: "ויאמרו כל העדה לרגם אותם באבנים". עתה, משחטאה העדה כולה, נאמרה הגזרה על כל העם, וכולם צפויים למות במדבר, מלבד יהושע וכלב, שהתנגדו לדעת העם.

בתחילת דבריהם הם הצניעו את טוב הארץ אך לא התכחשו אליו, עתה הם הוציאו דיבת הארץ, ואמרו דברים בגנותה; אם בתחילת דבריהם הם הדגישו את חוזקו של העם היושב בארץ, אך נמנעו מלומר בפירוש את המסקנה שנובעת מכך, עתה הם אמרו את מסקנתם בפירוש וללא מורא: "לא נוכל לעלות אל העם".

התגובה של העם

מששמע העם את הדיווח של המרגלים, הוא הסיק מסקנה מעשית: אם אי אפשר לכבוש את הארץ ולעלות אל העם – יש לשוב אל ארץ מצרים. בשלושת הפסוקים בהם נאמרת תלונתם (י"ד ב-ד) מופיעה מצרים 3 פעמים, והיא מצטיירת כמקום אליו כדאי לשוב. הם מתעלמים מן העם היושב בארץ מצרים ומן העבר של העם הזה בכל הקשור אל בני ישראל. כששמעו משה ואהרן את הדברים – נפלו על פניהם, ויהושע וכלב הם שהגיבו לדברי העם. בתגובתם מילאו יהושע וכלב את רצונו המקורי של משה, וחשפו את השבר האמוני שהתגלה בדברי המרגלים ובתגובת העם, אך ללא הועיל: "ויאמרו כל העדה לרגם אותם באבנים".

בתגובת העם ניתן להבחין בארבעה שלבים: הראשון והשלישי הם בינם לבין עצמם, השני והרביעי הם בינם לבין משה ואהרן. בכל צמד ניתן להבחין בהסלמה:

תגובה כלפי משה ואהרן

2. "וַיִּלְנוּ עַל-מֹשֶׁה וְעַל-אַהֲרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל." (י"ד ב)

4. "וַיֹּאמְרוּ כָּל-הָעֵדָה לְרָגֹם אֹתָם בְּאֲבָנִים." (י"ד י)

תגובה בינם לבין עצמם

1. "וַיִּבְכּוּ הָעָם." (י"ד א)

3. "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו נָתַנָּה רֹאשׁ וְנִשְׁוֹבָה מִצִּיְרָמָה." (י"ד ד)

נעמוד בדברנו על כמה נקודות העולות מן המבנה המוצע ומן ההשוואות המתבקשות ממנו.

ההוראות של משה

במרכז ההוראות שנתן משה למרגלים עומד עניין הארץ, שהדברים המתייחסים אליה נכתבו בצבע אדום (המילים ארץ/הארץ נזכרות בתחילת הפרשה 7 פעמים!). בין ההוראות בעניין הארץ ישנן גם הוראות בעניין העם (הדברים המתייחסים אליו נכתבו בצבע כחול), אך הן מצומצמות ו"עטופות" בהוראות בעניין הארץ. משה נמנע מלחזור על המילה "העם" ומשתמש בכינוי "הוא". כמו כן, ההוראות בעניין הארץ מפורטות יותר ומלוות בבקשה להביא מפרי הארץ. ייתכן, שההדגשה של משה על הארץ באה למנוע את הנפילה שטומנת בחובה שליחת המרגלים, ומשה ניסה למנוע את הסכנה על ידי ההוראות, שנתן לאנשים שיצאו אל הארץ. יש לזכור, שהמטרה של המרגלים לא הייתה צבאית (הרכב המשלחת וגודלה יוכיחו), ואכן בפרשתנו אין האנשים מכונים מרגלים אלא תיירים. משה רצה, שהאנשים שיחזרו מן המסע, יספרו על טובה של הארץ. עניין העם לא עמד על הפרק, שהרי ה' הבטיח להוריש את יושבי הארץ מפני ישראל.

הדיווח של המרגלים

בדיווח הראשון של המרגלים התרחב הדיווח על העם לעומת הדיווח על הארץ, שמופיע בקיצור וביושב. המרגלים ריכזו את הדיווח הקצר על הארץ בראשית דבריהם, כדי שהדיווח המפורט והציורי על העם ועל חוזקו יותיר את רישומו על העם. בנוסף לזאת, פתחו המרגלים את הדיווח בעניין העם במילה "אפס", שבאה להדגיש, שהדברים הבאים מבטלים את חשיבותם של הדברים הראשונים בעניין טובה של הארץ. כלב חש בשינוי הזה וניסה להטות את הכף אל הארץ ואל האפשרות לעלות אליה, אך בתגובה לדבריו חזרו המרגלים על דבריהם, והפעם בצורה יותר נוקבת ומפורשת: אם

המחלוקות בפרשת קרח (פרקים ט"ז-י"ז)

פרשת קרח פותחת בהצגת רשימה של אישים וקבוצות שהשתפו במחלוקת, ושמה בפייהם טענה אחת, הנאמרת בשם כולם: "רב לכם, כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם ה', ומדוע תתנשאו על קהל ה'?" (ג).

המשך הפרשה מלמד על קבוצות שונות ועל טענות שונות, שהופנו מכיוונים שונים כלפי משה וכלפי אהרן.

התקבצות המחלוקות לסיפור אחד, בו הן מתערבות זו בזו, מקשה במקצת על זיהוי הקבוצה שעמדה מאחורי כל טענה. נראה, שזו אכן הייתה כוונת קרח, כאשר הקהיל את כל העדה סביבו ("ויקח קרח"). משה בחכמתו ידע להפריד בין הטענות, ונתן לכל קבוצה את המענה הראוי לה. קרח עצמו אינו מוזוה באופן ברור עם אף קבוצה, ובו זמנית הוא גם מוזוה עם כולם.

בעלי המחלוקת

ניסיונות הידברות מצד משה

התגלות ה'

איום בעונש

תגובת משה ואהרן

העונש

תשובה לטענות

אות לדורות

1. דתן ואבירם כנגד הנהגת משה

2. בני לוי כנגד בחירת אהרן

3. נשיאי העדה כנגד בחירת שבט לוי

"רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם ה', ומדוע תתנשאו על קהל ה'."

ניסיון הידברות עם דתן ואבירם (ט"ז יב) תשובתם המרדנית וכעסו של משה (יג-טו)

ניסיון הידברות עם בני לוי והצעת מבחן המתנות (ט"ז ה-יא, טז-יז)

רצון ה' ללכות את החוטאים (כג-כד)

רצון ה' ללכות את החוטאים (כ-כא)

משה מקיים את דבר ה' (דתן ואבירם ניצבים כנגדו). משה מצפה לעונש חמור לחוטאים "ואם בריאה יברא ה'..." (כה-ל)

משה ואהרן נופלים על פניהם מתפללים לביטול כעס ה' (כב)

בליעת האדמה את דתן ואבירם וכל עדתם (לא-לד) הוכחה על שליחותו של משה ביד ה'.

שריפת מקטירי הקטורת (לה) הוכחה על בחירת אהרן על ידי ה'.

מבחן המטות ופריחת מטה אהרן (טז-כד) הוכחה על בחירת שבט לוי ביד ה'.

שמירת מטה אהרן לפני העדות, "לאות לבני מרי" על בחירת בני לוי (כה-כו)

עשיית המתנות ציפוי למזבח, "ויהיו לאות לבני ישראל" על בחירת אהרן. (א-ה)

שמירת מטה אהרן לפני העדות, "לאות לבני מרי" על בחירת בני לוי (כה-כו)

תלונת העדה: "אתם המתם את עם ה'." (י"ז ו)
התגלות כבוד ה' משה ואהרן בפתח אהל מועד (ח-ז)
רצון ה' ללכות את החוטאים (ט-י)
משה ואהרן נופלים על פניהם, פועלים להפסקת המגפה (י-יג).
המגיפה ממיתה 14,700 איש עד לעצירתה בעזרת הקטורת (יד-טו)
מבחן המטות ופריחת מטה אהרן (טז-כד) הוכחה על בחירת שבט לוי ביד ה'.
שמירת מטה אהרן לפני העדות, "לאות לבני מרי" על בחירת בני לוי (כה-כו)

מקובל להצביע על שתי קבוצות עיקריות במחלוקת קרח ועדתו: **עדת 'מקטירי הקטורת' שנשרפו, ועדת דתן ואבירם שנבלעו. התלונה שבאה אחר כך: "אתם המתם את עם ה' (י"ז ו), המגפה שבעקבותיה ומבחן המטות שאחריהן, נחשבים כנספחים, המרחיבים ומשלימים את הסיפור העיקרי. בעקבות מספר פרשנים ובעזרת ההקבלות הבולטות בין המרכיבים המתארים את השלב השלישי לבין קודמיו, אנו מציעים (בתרשים) לראות ברצף האירועים שבפרק י"ז מחלוקת עצמאית של קבוצה שלישית בעלת טענות ייחודיות. פרטי מחלוקת זו – שורשיה ויעדיה יבוארו להלן.**

שלוש המחלוקות מוצגות בתרשים על פי ההקבלות המבניות והלשוניות שביניהן. הקבלות אלה מאפשרות ללמוד על הקשרים והמתחים הקיימים בין המחלוקות, וכן על מעמדה ומשקלה של כל טענה במידת קרח.

עיקרי המחלוקות

בעלי המחלוקת בפרשה יוצאים כנגד 'בעלי התפקידים' השונים בישראל:

א. **בני לוי כנגד אהרן** – על הבלעדיות שלו ושל בניו בעבודת המשכן (ט"ז ה-יא, טז-כב, י"ז א-ה).

ב. **דתן ואבירם כנגד משה** – על נטילת השלטון לעצמו ולמקורביו לשם טובות הנאה וללא גיבוי משמים [כמשמע מתוך תשובתו להם (ט"ז טו)]. בדבריהם (ט"ז יג-יד) נשמעת גם טענה, על שלא קיים את הבטחתו להעלותם לארץ ישראל (ט"ז יב-טו, כג-לד).

ג. **נשיאי העדה (בשם העם) כנגד שבט לוי** – על בחירת הלויים לשרת במשכן במקום הבכורים (י"ז ו-כו).

א. מחלוקת בני לוי

1. פירשנו על פי שיטתו של רבנו חננאל (המובא בדברי הרמב"ן לפס' ה), וכפי שעולה מפשט הפסוקים (ז-י), שמדובר בעדה מתוך בני לוי. מחלוקת בני לוי בפתיחת הפרשה היא, אולי, המפתיעה שבכולן. התמיהה עליה מפורשת בדברי משה: "המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו, לעבד את עבדת משכן ה' ולעמד לפני העדה לשרתם. ויקרב אתך ואת כל אחיך בני לוי אתך, ובקשתם גם כהנה?" (ט"ז ט-י). [תמיהה זו אינה קיימת לפי פירוש הרמב"ן עצמו, המבאר ש'עדת קרח' כאן הם הבכורים].

2. העמדנו מחלוקת זו במרכז התרשים כדי להבליט מצד אחד את ההקבלה הניגודית בינה לבין מחלוקת דתן ואבירם, ומצד שני גם את זיקתה ההדוקה למחלוקת האחרונה בפרשה, עליה נעמוד בהמשך.

3. לדברי האבן עזרא (פס' א), ראשיתה של המחלוקת "הייתה במדבר סיני, כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלויים". קרח השכיל לנצל את ההתמרמרות שהייתה קיימת בעם מאז, לצרף אליה את תחושת הקיפוח האישית שלו, ולסחוף את בני שבטו למחלוקת אבסורדית, שבה בני לוי, שהעם התמרמר כנגד בחירתם לעבודת המשכן במקום הבכורות, הם עצמם יוצאים כנגד הבחירה באהרן, כאשר זו מחייבת אותם למגבלות מסויימות.

ב. מחלוקת דתן ואבירם

סגנונם הבוטה של דתן ואבירם והופעתם כאנשים פרטיים מבליטים את חריגותם. טיעוניהם שונים באופן מהותי מן הטענות האחרות במחלוקת קרח. עם זאת, מופיעה מחלוקתם באמצע תיאור המחלוקת הראשונה, והיא משולבת בה לכל אורכה. נראה, שברוך זו מזמינה התורה את השוואה בין שתי המחלוקות.

ריכוזו בטבלה את נקודות ההשוואה כדי לעמוד על ההבדלים שבין שתי המרידות:

תגובות המורדים על ניסיון ההיבדלות	בני לוי כנגד אהרן	דתן ואבירם כנגד משה
הסכמה למבחן שהציע משה	הסכמה מרבית ומחוצפת, הדוחה כל אפשרות להידבר.	
משה ואהרן נופלים על פניהם ומבקשים רחמים על העדה.	משה מבצע מיד את צו ה', ואף מוסיף בדבריו חומרה לעונש הצפוי.	
פוגע רק במקטירי הקטורת.	פוגע גם בבתייהם, ברכושם ובכל האדם אשר להם.	
עשיית המחנות ריקועי פחים ציפוי למזבח – "זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב אש זר... להקטיר קטורת לפני ה'."		

1. מהטבלה ניכרת העדפה ברורה של בני לוי ואולי אף הערכה מסוימת כלפיהם (למרות שגם הם חטאו במחלוקת זו). ייתכן, שהסיבה לכך היא שאיפתם האמיתית להתקרב לקודש ולהיות שותפים מלאים יותר בעבודת ה' (גם לגבי חטא נדב ואביהוא מצאנו בחז"ל נימה אוהדת).

2. מחלוקת בני לוי כנגד אהרן קשורה לעבודה באוהל מועד ולכן גם מבחנה נעשה בפתח אוהל מועד. לעומתה, מחלוקת דתן ואבירם כנגד משה כולה חולין, ולכן היא גם נבחנת סביב "אהלי האנשים הרשעים", הניצבים "פתח אהליהם" ונשיהם ובניהם וטפם" (כו-כז).

3. מחלוקת דתן ואבירם הייתה על הנהגתו של משה כשליח ה'. הנהגה זו תיפסק לאחר מותו, ומשום כך אין צורך להנציח אותה באות. עבודת בני אהרן בקודש היא מצווה לדורות, ועל כן ראויה היא להנצחה על ידי אות קבוע.

ג. מחלוקת נשיאי העדה – נציגי העם.

1. העמדנו בתרשים (בקו מקוקו) את טענת העם, "אתם המיתם את עם ה' (ט"ז ו), לא רק כתגובה על שרפת מקריבי הקטורת, אלא גם כפתיחה לתיאור מחלוקת שלישית, הטוענת כנגד בחירת הלויים לעבודת המשכן. דברי ראב"ע בראש הפרשה ופירוש הרמב"ן (י"ז ו), שמבאר שטענה זו באה אחרי 'שהיו העם מאמינים עתה בכהונת אהרן', אך עדיין 'היו חפצים שיהיו הבכורות (מכל השבטים) משרתי המשכן במקום הלויים', מסייעים להצעתנו.

מסתבר מאוד, שהתמרמרות בעניין זה הייתה קיימת בעם, מאז שנתחלפו הבכורים ונבדלו הלויים (פרק ג'). היא התפרצה בצורה גלויה רק עתה, בתוך אוירת המחלוקת שעורר קרח.

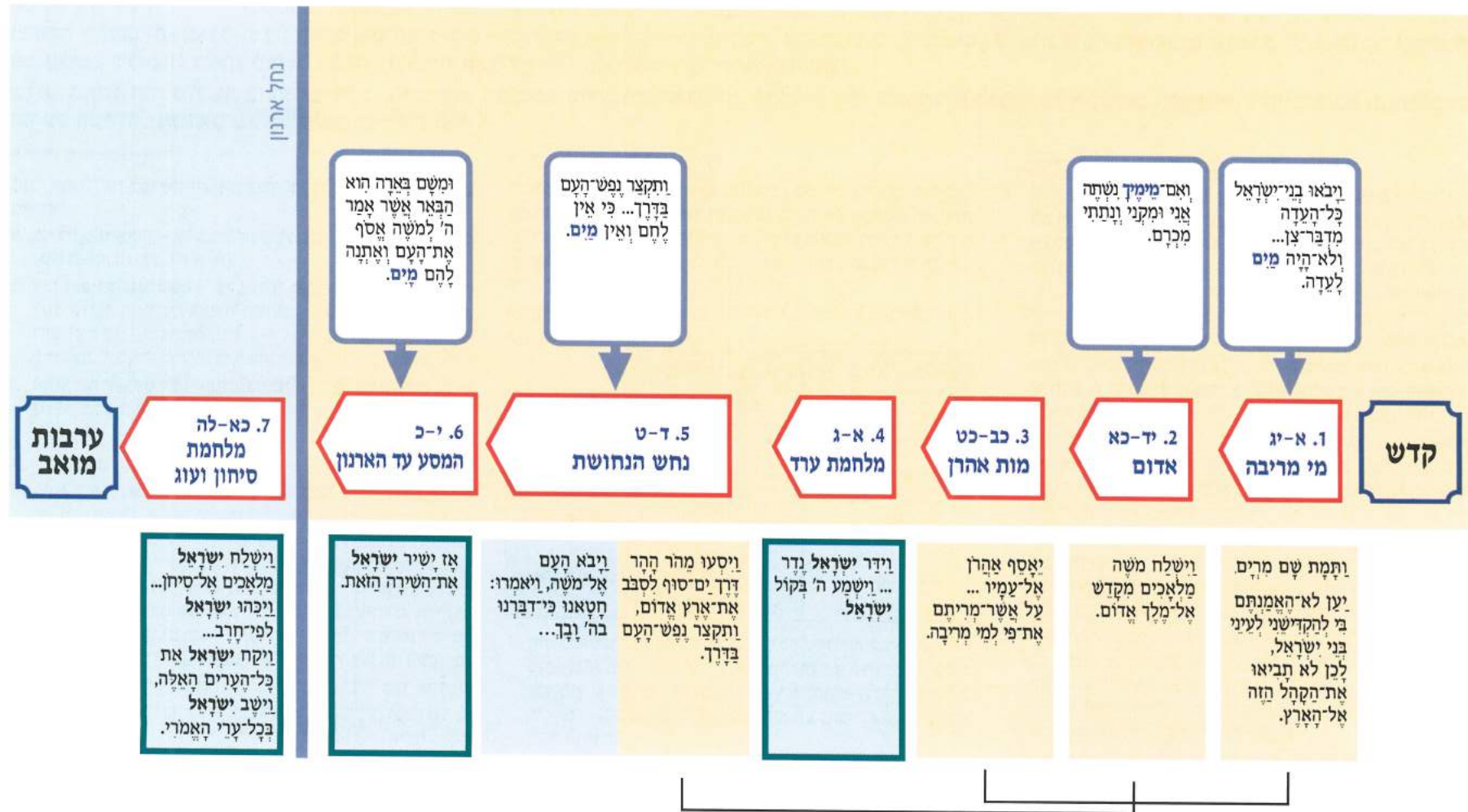
2. הטענות נאמרות כאן בשם "כל עדת בני ישראל" (ט"ז ו), והמחלוקת נחתמת בהזמנת **נשיאי העדה** למבחן המטות. משום כך, סביר להניח, שמאחורי מחלוקת חדשה זו עמדו "נשיאי עדה קראי מעד אנשי שם", שנזכרו בראש הפרשה.

3. עצירת המגפה בעזרת הקטורת סוגרת מעגל, ומהווה תשובה לטענות העם על שרפת מקטירי הקטורת ('החטא ממית ולא הקטורת'), אך אין היא מוכיחה את בחירת שבט לוי. משום כך יש להוסיף עליה את מבחן המטות באוהל מועד.

4. בניגוד למחלוקות הקודמות, בהן העונש לבעלי המחלוקת היה גם הוכחה על בחירת נשואי המחלוקת, נעשתה ההכרעה בפעם הזאת על ידי מבחן נפרד ושונה. מבחן זה, החותם את הפרשה, חורג מהאופי החריף והקטלני שאפיין את שאר חלקיה, ומחדש בה נימה אופטימית של פריחה ומתן פרי.

גוון חדש זה הולם, לדעתנו, את היחס המיוחד לשבט לוי, המלווה את ספר במדבר לכל אורכו (ראה עמ' 16-17). גם סיום הפרשה (פרק י"ח) מוסיף לתאר את מעמדם המיוחד של הלויים, שלא ינחלו נחלה בתוך בני ישראל, וחלף זאת יקבלו מעשר מתבואתם, שממנו יפרישו בעצמם תרומה לכוהנים.

מסעות השנה הארבעים (פרקים כ' - כ"א)

מסעות בני ישראל בשנה הארבעים מסופרים בתורה בשבעה שלבים. במסעות אלה הולך העם מן המדבר (בתרשים: רקע חום) אל ארץ נושבת לקראת הכניסה לארץ (רקע ירוק). צבעי הרקע לפסוקים תואמים לצבעים הנ"ל: פסוקים המתארים את עוצמת העם ואת בשלותו להיכנס לארץ צבועים בגוון ירוק, ואילו פסוקים הקשורים לעכבות ולכישלונות של דור המדבר צבועים בגוון חום. שינויי הצבע מבטאים את השינויים המהותיים שעברו על בני הדור השני לקראת כניסתם לארץ.

ממדבר לארץ נושבת

בששת הסיפורים הראשונים משמש המדבר רקע גיאוגרפי למצב הרוחני והנפשי של העם. המדבר חוזר ונזכר בציונים הגיאוגרפיים שבכתוב: מדבר צין, המדבר אשר על פני מואב (כ"א יא). ו"המדבר היוצא מגבול האמורי" (שם יג), והוא ניכר במיוחד במהלך התלונות בסיפור מי מריבה ובסיפור נחש הנחושת, הדומות לתלונות בשנה הראשונה והשנייה. בשורה הראשונה בתרשים מובאים פסוקים שיש בהם תיאור של מצוקת המים במדבר.

מעבר נחל ארנון מסמן את תום תקופת הנדודים במדבר: מצוקת המים נסתיימה בזכות הבאר שנתן להם ה' (כ"א טז). ההתרחשויות שמעבר נחל ארנון (מלחמות, כיבושים והתיישבויות בארץ סיחון ועוג) אופייניות לארץ נושבת ולא למדבר, והן מקבילות להתרחשויות בספר יהושע לאחר הכניסה לארץ.

כיאה לסיום ההליכה במדבר, מתוארת ההליכה לקראת נחל ארנון בחגיגות ומלווה בשירת ישראל על נסי ה' במדבר. שירה זו סוגרת את מעגל ההליכה במדבר שנפתח בשירת הים בספר שמות.

הערכת דור שנת הארבעים

ההערכה החיובית לה זכה הדור השני בפרקים אלו, בולטת במיוחד על רקע פרקים קודמים בספר. מוטיב חוזר בסיפורים הוא לקיחת אחריות ונטילת יוזמה על ידי העם. במלחמת ערד: "וידר ישראל", "ויחרם אתהם ואת עריהם", בשירת הבאר: "אז ישיר ישראל", במלחמת סיחון ועוג: "וישלח ישראל מלאכים אל סיחון" (לעומת "וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום" כ' יד), "ויכהו ישראל", "ויקח ישראל את כל הערים האלה" ועוד (רקע ירוק). נטילת אחריות ניכרת אף בסיפור החטא בנחש הנחושת: העם מודה בחטאו ונרפא (ולכך הצבע מתחלף מחום לירוק).

נדמה, שאף בשעותיו הקשות מתגלה הדור החדש ביתרונם על פני הדור הקודם:

א. חשיבה ציבורית "למה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה", לעומת הסתכלות פרטית מצומצמת שאפיינה את בני הדור הקודם בתלונותיהם "להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא" (שמות י"ז ג)

ב. התמקדות התלונה על עיכוב הגעתם אל ארץ ישראל: "ולמה העליטנו ממצרים להביא אתנו אל המקום הרע הזה, לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון, ומים אין לשתות" (כ' ה), לעומת הדור הקודם שערער על עצם היציאה ממצרים.

הפרידה ממנהיגות הדור הקודם

הפרשייה הראשונה פותחת במות מרים ובחטא משה ואהרן, שבעטיו לא זכו להיכנס לארץ. איזכור נושאים אלה בפרשה הראשונה העוסקת בשנה הארבעים, לצד סיפורים אודות הדור החדש, מבליט את המגמה להיפרד ממנהיגי הדור הקודם.

הפרשייה השלישית מספרת על מות אהרן ובה מודגש חטאו, לצד חטאו של משה, כגורם לאי כניסתם לארץ. מבלי לקבוע חד משמעית מה היה החטא של משה ואהרן, נראה שהוא קשור בכישלון מנהיגותי ביחס לדור החדש. "יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל". נראה, שלפיכך התמעט מקומו של משה במהלך שנת הארבעים. מיעוט זה בולט במיוחד במלחמת ערד, במלחמת סיחון ועוג ובשירת הבאר, שניתן להשוותם לתקופה הקודמת בה הוביל משה (לפרשיות הללו רקע חום).

בין שתי הפרשיות הללו מספרת התורה על הבקשה של משה מאדום לעבור בתחומם. אדום סירבו וישראל נאלצו לסבוב את ארץ אדום. לפי ההקשר, ייתכן שסיבוב זה מסמל את הגזירה על משה שלא ייכנס לארץ, מעין הגזירה על דור המרגלים: "פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף" (י"ד כה). עיכוב הכניסה לארץ העלה מחדש את בעיית דור המדבר ותלונותיהם, וסופו שגרם אף להענשת העם בנחשים ושרפים.

מיציאת מצרים לכניסה לארץ

בפרקים שלפנינו הקבלות רבות לסיפורי ההליכה במדבר בשנה הראשונה והשנייה.

- הפתיחה בקדש, מקבילה לסיפור שליחת המרגלים מקדש (הפרשייה הקודמת לחטא המרגלים – חטא מרים, הפרשייה הפותחת אצלנו – מות מרים).
- הפנייה לדרך ים סוף בעקבות הסיור של אדום מקבילה לעונש שקיבלו ישראל לאחר חטא המרגלים.
- הכאת ישראל את מלך ערד 'עד חרמה' מקבילה ואף מתקנת את עונש המעפילים, שהוכו 'עד חרמה'.
- שירת הבאר על ידי ישראל בסוף ההליכה במדבר סוגרת את מעגל ההליכה שהתחיל בשירת הים.
- התלונה הראשונה במי מריבה מקבילה עניינית ולשונית לתלונת מסה ומריבה בספר שמות.
- התלונה השנייה, בסיפור נחש הנחושת, מקבילה לתלונות השנה השנייה (במדבר י"א), שם התלוננו נגד משה וה' בתלונות חריפות ובהם חוסר הכרת טובה על נתינת המן לישראל. אלא שכאמור, בפרקנו בולטים התשובה והתיקון.

כמו כן יש לציין, שבפרקים שלפנינו לא נזכרים ארבעים שנות ההליכה במדבר גם במקום שהדבר מתבקש, כגון: בדברי משה אל אדום המזכיר את התלאה שעברו ישראל במצרים הוא אינו מזכיר את ההליכה הממושכת במדבר. השנה הארבעים אף אינה נזכרת בתאריך מותם של מרים ואהרן. ייתכן, שבפרשיות השנה הארבעים פותחת התורה דף חדש לדור החדש, ללא העקבות שנשארו מן הדור הקודם, ומשום כך חטאי דור המדבר לא נזכרים. מסעות שנת הארבעים מחזירים אותנו ליציאת מצרים. כביכול יצאו ממצרים ומיד נכנסו לארץ. מגמה זו נמשכת גם בפרשת בלק כשבלעם בירך את ישראל, על פי רצון ה'. עם ישראל מתואר באופן חיובי ביותר, ונדמה, כי אלמלא חטאו ישראל בעוון בעל פעור היו יכולים להיכנס לארץ מתוך כבוד וחדר. החטא גרם, והתורה שוב מתייחסת לחטאים ולעונשם. (כגון: במפקד, סיפור שניים וחצי השבטים ועוד).

פרשת בלעם - מקללה לברכה (פרקים כ"ב - כ"ד)

רצון ה'

לא תלך עמם לא תאר את העם כי ברוך הוא.

① כ"ב ה-יד

ו **לכה** נא ארה"לי את העם הזה ...
 כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר:
 ח והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי,
 וישבו שרי מואב עם בלעם:
 יב ויאמר אלהים אל בלעם **לא תלך עמם**,
 לא תאר את העם כי ברוך הוא:
 יג ויקם בלעם בבקר, ויאמר אל שרי בלק **לכו**
 אל ארצכם, כי מאן ה' לתתי **להלך** עמכם:

② כ"ב טו-כא

טו ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה:
 טז אל נא תמנע **מהלך** אלי:
 יז כי כבד אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה,
ולכה נא קבה לי את העם הזה:
 יח ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק, אם יתירלי בלק
 מלא ביתו כסף וזהב, לא אוכל לעבר את פי ה'
 אלהי לעשות קטנה או גדולה:
 יט עתה שבו נא הזה גם אתם הלילה,
 ואדעה מה יסף ה' דבר עמי:
 כ ויבא אלהים אל בלעם לילה, ויאמר לו:
 אם לקרא לך באו האנשים קום **לך** אתם,
ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה:
 כא ויקם בלעם בבקר ויחבש את אتانו,
וילך עם שרי מואב:

③ כ"ב כב-לה

כב ויחריף אף אלהים כי **הולך** הוא,
 ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו.

המלאך	האתון	בלעם
נצב בדרך.	וחש האתון מן הדרך להטותו הדרך.	ניח בלעם את האתון להטותו הדרך.
ויעמד ... גדר מזה וגדר מזה.	ותלחץ את רגלו בלעם אל הקיר.	ויסף להפכה.
ויוסף ... ויעמד ... איוֹדֵד לטות ימיו ושמאול.	ותרבע תחת בלעם.	ויחריף אף בלעם ויך את האתון במסל.

לב על־מה הכית את־אתנך זה שלוש רגלים.
 לד ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי ...
 ועתה אסרע בעיניך אשובה לי:
 לה ויאמר מלאך ה' אל בלעם: **לך** עם האנשים,
ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר.

רצון בלק

ועתה **לכה** נא
 ארה"לי את העם
 הזה ... כי ידעתי את
 אשר תברך מברך
 ואשר תאר יואר.

⑦ כ"ד יד-כה

יד ועתה הנני **הולך** לעמי, **לכה** אינני אשר יעשה
 העם הזה לעמך באחרית הימים:
 טו וישא משלו ויאמר:
 יז דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל,
 ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת:
 כ וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק
 ואחריתו עדי אבד:
 כא ויך את הקיני, וישא משלו ויאמר:
 כג וישא משלו ויאמר, אוי מי יחיה משמו אל:
 כה ויקם בלעם **וילך** וישב למקומו וגם בלק **הלך** לדרכו:

⑥ כ"ג כז - כ"ד יג

כז ויאמר בלק אל בלעם: **לכה** נא אקחן אל מקום אחר,
 אולי יישו בעיני האלהים וקבתו לי משם:
 כט ויאמר בלעם אל בלק: **בנה לי בזה שבעה מזבחות**.
 א וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל, ולא הלך
 כפסע בפעם לקראת נחשים, וישת אל המדבר פניו:
 ב ותהי עליו רוח אלהים:
 ג וישא משלו ויאמר:
 ט מברכין ברוך וארצין ארוה
 י ויחריף בלק אל בלעם ויספק את כפיו,
 ויאמר בלק אל בלעם: לקב איבי קראתיך,
 והנה ברכת בך זה שלש פעמים:
 יא ועתה ברחלך אל מקומך,
 אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך ה' מכבוד:
 יג אם יתירלי בלק מלא ביתו כסף וזהב,
 לא אוכל לעבר את פי ה' לעשות טובה או רעה מלבי,
 אשר ידבר ה' אתו אדבר:

⑤ כ"ג יג-כו

יג ויאמר אליו בלק **לך** נא אתי אל מקום אחר ...
 וקבנלי משם:
 יד ויסקחו שדה צפים אל ראש הפסגה
ויבן שבעה מזבחות
 טו ויאמר אל בלק התיצב לה על עלתך ואנכי אקרה כה:
 טז ויקר ה' אל בלעם וישם דבר בפיו
 יז ויאמר לו בלק מה ידבר ה':
 יח וישא משלו ויאמר:
 יט לא איש אל ויכוז ובר אדם ויתנחם
 ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה:
 כ **הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה**:
 כג כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל
 כה ויאמר בלק אל בלעם
גם קב לא תקבנו גם בך לא תברכנו:
 כו הלא דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר ה' אתו אעשה

④ כ"ב לו - כ"ג יב

לו ויאמר בלק אל בלעם: הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך,
 למה לא **הלכת** אלי, האמנם לא אוכל כבדך:
 לח ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך, עתה היכל אוכל
 דבר מאומה, הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר:
 מא ויהי בבקר ויסק בלק את בלעם ויעלהו במות בעל.
 א ויאמר בלעם אל בלק **בנה לי בזה שבעה מזבחות**.
 ג אולי יקרה ה' לקראתי.
 ד ויקר אלהים אל בלעם,
 ויאמר אליו: את שבעת המזבחות ערכתי.
 ז וישא משלו ויאמר:
 ח מה אקב לא קבה אל, ומה אזהם לא זהם ה':
 יא ויאמר בלק אל בלעם: מה עשית לי,
 לקב איבי לקחתיך, והנה ברכת בך:
 יב ויען ויאמר:
 הלא את אשר ישים ה' בפי, אתו אשמר לדבר:

התרשים שלפנינו מציג (בשבעה שלבים) את סיפור הניסיון של בלק ובלעם לקלל את ישראל, כשהוא מתנהל בין שני מוקדים: 1. השאיפה של בלעם למלא את רצון בלק ולקלל את ישראל; 2. המחויבות של בלעם לקיים את מצוות ה'.

המתח בין שני המוקדים האלה מלווה את הסיפור כולו, תוך מעבר ממוקד אחד למשנהו. המעבר בין המוקדים בא לידי ביטוי בשימוש הנרחב בשורש ה'ל'כ' בכל שלבי הסיפור. בלק ניסה להוליך את בלעם אליו, והליכה זו איננה רק מעבר ממקום למקום, אלא רצון של בלק לצרף את בלעם אל מחשבתו ואל דרכו: "לכה נא ארה לי את העם הזה". בסיומו של החלק הראשון של הסיפור (שלבים 1-3) נראה, שבסופו של דבר הלך בלעם לקראת בלק, והוא היה קרוב למלא את רצונו. במהלך החלק השני (שלבים 4-7) מתברר, שהליכה זו וההליכות בין הניסיונות לקלל את ישראל מובילות אל סיום הסיפור: "ויקם בלעם וילך וישב למקומו, וגם בלק הלך לדרכו", ומחזירות את בלעם אל דברי ה' הראשונים: "לא תלך עמהם, לא תאר את העם, כי ברוך הוא".

מבנה הסיפור

כפי שנראה בתרשים, מורכב הסיפור משבעה שלבים: שלושה עד למפגש עם בלק, שלושה לאחריו, ואחד, שביעי, מסיים. בתום כל חלק, בשלב השלישי ובשלב השישי, מופיע חרון אף: "וַיַּחַרְאף אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא" (כ"ב כב); "וַיַּחַר אַף בְּלָעַם וַיֵּךְ אֶת הָאֹתוֹן בְּמִקְלָ" (כ"ג כז); "וַיַּחַרְאף בְּלָק אֶל־בְּלָעַם" (כ"ד י). חרון האף של בלעם ושל בלק, שנבע מתסכולם על שאין ביכולתם לשנות את המציאות, שונה מחרון אף ה', שנזכר בראש השלב השלישי, חרון אף שפועל במציאות ומכוון אותה.

א. שלושה שלבים לפני המפגש – בלעם מתעקש ללכת אל בלק

שני השלבים הראשונים דומים במהלכם, והם מתארים את המאמצים שעשה בלק להביא אליו את בלעם, מאמצים שהתגברו בפעם השנייה. הדבר המפתיע בשלב השני הוא, שה' שינה, לכאורה, את דעתו, ונתן לבלעם רשות ללכת עם שרי בלק. בלעם נלהב מן השינוי ומיהר ללכת: "וַיֵּקֶם בְּלָעַם בְּבֹקֶר וַיַּחְבֹּשׁ אֶת־אֲתוֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מִזְבֵּחַ" (כ"ב כא), אך בצאתו לדרך גילה, שדבר לא השתנה. מעשה האתון שהתרחש בדרך לימד אותו, שאי אפשר להתחמק מדרישת ה': "וַאֲךָ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אָדָּבַר אֵלַיךְ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה" (כ"ב כ), ולכן הוא הציג: "אם רע בעיניך אשובה לי". אולם גם כאן ציפתה לו הפתעה, כשה' אמר לו: "לך עם האנשים", אבל: "את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר".

סיפור האתון שחותר את שלושת השלבים הראשונים, מהווה גם הקדמה לשלושת השלבים הבאים. ההתעקשות של בלעם להוליך את האתון בדרך, בעוד היא מנסה להימנע מהתנגשות עם המלאך, מקבילה להתעקשות של בלק להביא את בלעם לקלל את ישראל. וכמו שהאתון הגדילה את התנגדותה לבלעם בהתאם להיראות מלאך ה' אליה, כך גם בלעם הגביר את התנגדותו לבלק בעקבות התגלות ה' אליו (בשני האירועים ישנם שלושה ניסיונות להשיג את המטרה).

ב. שלושה שלבים לאחר המפגש בין בלק לבלעם – בלק מתעקש להוציא קללה מפי בלעם.

בשלושת השלבים הבאים אין שינויים ואין הפתעות, והתהליך שבהן חוזר על עצמו, אלא שהוא מתעצם בכל פעם: הברכות של בלעם מתרבות ומתחזקות, ובעקבותיהן גדל גם כעסו של בלק.

לשלבים אלו מספר מאפיינים משותפים:

- בלק השתדל להביא את בלעם לקלל את ישראל.
- בלעם בנה שבעה מזבחות והקריב עליהם קורבנות כדי לקבל את דבר ה'.
- כל ברכה פותחת במילים: "וַיֵּשֶׂא מְשֻׁלּוֹ וַיֹּאמֶר".
- בלעם חזר בכל פעם על מחויבותו לדבר ה' (בביטויים דומים לאלה שנאמרו לו על ידי ה' ב'מערכות' הראשונות).

ג. שלב שביעי – בלעם מתעקש להמשיך ולברך את ישראל.

השלב השביעי חותר את הסיפור. הוא מתרחש למרות, שלכאורה, הסיפור הסתיים, שהרי בלעם השלים את משימתו וברך את ישראל, ובלק גירש אותו מארצו. בשלב זה נשא בלעם ארבעה משלים נוספים (בסך הכל 7): בראשון בירך שוב את ישראל, ובאחרים קילל את העמים השכנים. בכך מבטא שלב זה גם את ההשלמה של בלעם עם שליחותו לברך את ישראל, וגם את היפוך הכוונה המקורית של בלק: בלעם אמר דברי קללה, אך הוא הפנה אותה כלפי אויבי ישראל.

בשלב זה מופיעים מספר מאפיינים חדשים:

- בלעם יזם את דבריו ולא המתין לזירוז של בלק, כפי שהיה בשלוש הפעמים הקודמות.
- בלעם לא בנה מזבחות.
- אין דו שיח בין בלק לבלעם.

פרשת בלעם - מקללה לברכה

ההתפתחות בסיפור

מול רצון ה' שלא לקלל את ישראל, רצון שנשמר לאורך כל הסיפור, אנו מוצאים את בלעם ובלק, שניסו להיאבק בו. אולם לאורך הסיפור ניתן לעקוב אחר התהפכות בתפיסותיהם ובהתנהגותם, כל אחד לפי דרגתו. בלק למד להכיר בעובדה שהברכות והקללות הם מה' (עובדה שנאמרה לו כבר בשלב הראשון), ובלעם למד שני דברים:

1. שאין אפשרות להתנגד לרצון ה', ושרצון ה' אינו נתון לשינוי לפי רצונותיהם של בני אדם (בעיקר בשלושת השלבים הראשונים);
2. שאין סיכוי לקלל את ישראל בגלל היחס המיוחד של ה' אליהם, ולא יועילו בעניין זה לא מזבחות ולא נחשים (בעיקר בשלושת השלבים הבאים).

שלב 7	שלב 6	שלב 5	שלב 4	שלב 3	שלב 2	שלב 1	
	הזכיר את אלוהים בניסיונו להשיג את הקללה (כז); לאחר דברי בלעם התייאש מן האפשרות להשיג את הקללה; הזכיר שוב את ה' כמי שמנע כבוד מבלעם (כ"ד יא).	ניסה להשיג את הקללה על ידי שינוי מקום; הזכיר לראשונה את ה' (כ"ג יז); לראשונה היה מוכן לוותר על הקללה.	עדיין דבק בעמדתו; תמה על תשובתו הראשונה של בלעם, ותמה על דברי הברכה שהשמיע.		דבק בעמדתו וניסה לפתות את בלעם בהצעה יותר נדיבה.	הזמין את בלעם מתוך מחשבה שבלעם הוא בעל היכולת לברך ולקלל.	בלק
יזם את דבריו בעצמו; לא הקים מזבחות ולא הלך לקראת נחשים; בירך את ישראל וקילל את אויביהם.	לא הלך לקראת נחשים, והכיר "כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל"; לראשונה זכה להתגלות: "ותהי עליו רוח אלהים" (כ"ד א-ב); הזכיר את העובדה שעם ישראל מבורך.	ניסה את דרך הנחשים; הזכיר לראשונה שרצון ה' אינו ניתן לשינוי, ואין ללכת בדרך נחשים.	ניסה לקבל דבר ה' באמצעות המזבחות ובדרך מקרה.	התגלה בחולשתו, וכשהבין את טעותו - הציע לשוב על עקבותיו, אך נענה בשלילה.	נלהב ללכת עם שרי מואב, לאחר שלכאורה הצליח לשנות את דבר ה'.	גילה מחויבות לדבר ה', אך רמז בדבריו, שאפשר לנסות לשנותו.	בלעם

מנהיגי העם והנהגתם במדבר

תקופה ראשונה:

הנשיאים הוצבו בצמרת ההנהגה בתפקידים מרכזיים, וזכו לכבוד רב.

המפקד: הנשיאים מופיעים לראשונה במפקד הפותח את הספר, כשותפים וכמסייעים למשה ולאהרן. מעמדם המכובד מתבטא באזכור חוזר ונשנה של שמותיהם בכל שלבי המפקד וסידור הדגלים.

וְאַתֶּכֶם יְהוָה אִישׁ אִישׁ לְמִטָּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא... אֵלֶּה קְרֹאֵי הָעֵדָה נְשִׂאֵי מִטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם.
(א' ד-טו).

חנוכת המשכן: הנשיאים התנדבו מעצמם לחנוכת המשכן, והביאו קורבנות מיוחדים. הם זכו בכבוד רב, כשכל נשיא הקריב ביום נפרד.

וַיִּקְרְבוּ נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם, הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקָדִים (ז' ב).

החצוצרות: תקיעה מיוחדת בחצוצרות הכסף נקבעה כדי לקרוא לנשיאים אל משה בענייני ההנהגה.

וְאִם־בְּאַחַת יִתְקַעוּ, וְנוֹעְדוּ אֲלֵיךְ הַנְּשִׂאִים רָאשֵׁי אֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל (י' ד).

התלוות: המשבר בעקבות תלונת המתאווים הצביע על הצורך להרחיב את מעגל ההנהגה. שבעים מזקני ישראל נקראו להצטרף למשה, שלא היה יכול לשאת לבדו במשא העם.

וְאַצְלָתִי מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלַיךְ, וְשָׁמַתִּי עֲלֵיהֶם, וְנִשְׁאוּ אִתְּךָ בְּמִשָּׁא הָעָם, וְלֹא־תִשָּׂא אֶתְּךָ לְבַדְּךָ (י"א ז).

תקופה שנייה:

ראשי העם חטאו והחטיאו את ישראל.

המרגלים (י"ג-י"ד): נציגי השבטים ניצלו את מעמדם ואת סמכותם לרעה, הוציאו את דיבת הארץ רעה, ונכשלו בשליחותם כמנהיגים.

קרח ועדתו (ט"ז-י"ח): 250 "נשיאי עדה, קראי מועד, אנשי שם" השתתפו במרד.

בעל פעור (כ"ה): ראשי העם לא מנעו את הזנות והחטא, והוקעו. נשיא בית אב לשמעוני ייצג את שיאו ההפגנתי של החטא כנגד ה', לעיני משה ולעיני כל העדה.

תקופה שלישית:

הנשיאים הופיעו בצד ההנהגה העיקרית כשותפים נלווים.

המפקד השני (כ"ו): הנשיאים אינם נזכרים כלל!

בנות צלפחד (כ"ז): ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל־העדה (ב).

הפרת נדרים (ל'): וידבר משה אל־ראשי המטות לבני ישראל לאמר, זה הדבר אשר צוה ה' (ב).

מלחמת מדין (ל"א): ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל־נשיאי העדה לקראתם (יג).

שָׂא אֶת־רֹאשׁ מַלְקוֹחַ הַשָּׁבִי בְּאֶדְסָם וּבִבְהֶמָה אֹתָהּ וְאַלְעֶזֶר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה... וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַלְעֶזֶר הַכֹּהֵן, כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת־מֹשֶׁה (כו-לא).

בני גד ורואבן (ל"ב): ויאמרו אל־משה ואל־אלעזר הכהן ואל־נשיאי העדה לאמר (ב).

הנחלת הארץ (ל"ד): אלה שמות האנשים אשר־יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ אֲלֵעֶזֶר הַכֹּהֵן וַיהוֹשֻׁעַ בֶּן־נוּן, וְנָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד מִמִּטָּה תִּקְחוּ לְנָחַל אֶת־הָאָרֶץ, וְאַלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים... (יז-יט).

טענת מטה מנשה (ל"ז): ויקרבו ראשי האבות למשפחת... בני יוסף, וידברו לפני משה ולפני הנשיאים ראשי אבות לבני ישראל (א).

משה רבנו הנהיג את עם ישראל, מאז שנשלח לגאול אותו ממצרים ועד יום מותו. עם זאת, כבר מתחילת דרכו פעלו בצדו מסגרות מנהיגות נוספות מתוך העם. השוטרים במצרים, שבעים הזקנים במעמד הר סיני, אהרן ובניו בעבודת המשכן ואחרים מעידים על קיומם של שותפים נוספים בהנהגת העם בתחומים שונים.

עצת יתרו (שמות י"ח) ודברי משה עצמו (במדבר י"א, דברים א') מלמדים על הצורך להרחיב את מעגל ההנהגה כדי להקל מעל משה את משא העם.

ההכנות לקראת המסע אל ארץ ישראל עוררו ביתר שאת את הצורך בשיתוף נרחב יותר של נציגי העם בהנהגה. התרשים הסמוך משקף את העליות והמורדות, התקוות והאכזבות, שליוו את השינויים במערך ההנהגה של העם במדבר.

2. כישלונם של נציגי העם בא לידי ביטוי בתקופה השנייה במעורבותם הפעילה בשלושת החטאים הגדולים של ספר במדבר. בשני הראשונים, השייכים לדור יוצאי מצרים, החטא היה תוצאה של נטילת סמכות יתר (המרגלים) ושאפה לתפקידים ולמעמד, מעבר למה שניתן להם בתחילה (עדת קרח).

ייתכן, שהשינוי בהנהגה נעשה מוקדם מדי או מהר מדי, בשביל עם שיצא רק שנה קודם לכן מבית עבדים. אפשר גם, שנציגי העם לא היו בשלים עדיין לתפקידים שהוטלו עליהם, ולא היו להם הענווה וההבנה הדרושות לקבלת סמכויות של הנהגה בישראל. החטא השלישי, חטא בעל פעור, מלמד, שגם מנהיגי הדור השני לא למדו את הלקח הדרוש, ושהבעיה של מנהיגות כושלת, רדיפת כבוד ותאוות שלטון אינה תלויה רק בזמן או בדור מסויים.

3. הלקחים מן הנפילה והחטאים של נציגי העם בהנהגה אינם נאמרים במפורש, אך הם משתקפים בתקופה השלישית מתוך האירועים הרבים בהם נזכרים (או לא נזכרים) נציגי העם. בתקופה זו הם מופיעים כמעט תמיד בצד משה (או יהושע) ובצד אלעזר הכהן (כמפורט בטבלה).

לנשיאי העדה לא היה תפקיד מוגדר בתקופה זו, והם מתוארים בה רק כנלווים לפעילים הראשיים בכל אירוע. בולט במיוחד היעדרם מארגון המפקד השני (לאחר שמילאו תפקיד מרכזי במפקד הראשון), וכן ההימנעות מהעמדתם בראש הלוחמים במלחמת מדן, למרות שהיציאה אליה הייתה על פי מפתח שבטי – "אלף למטה".

המסקנה העולה מכך היא שנדרש תיקון ושינוי במעמדם של ראשי העם ונציגיו. שינוי זה שהתבצע בתקופה האחרונה, בא להבהיר את כפיפותם לנביא ולכוהן העומדים בראש המערכת.

השינויים בהנהגת העם נראים כבר בתחילת ספר במדבר. הם נרמזים בשמות ובכינויים השונים של נציגי הציבור: נשיאי ישראל, נשיאי המטות, ראשי האבות, קרואי העדה ועוד (כנזכר בפסוקים המצוטטים בטבלאות שבסמוך). כינויים אלה משקפים תפקידי הנהגה ומוסדות מנהיגות חדשים, שעלו מתוך העם בנוסף לראשי השבטים המוכרים. הסמכויות הנוספות שניתנו לנציגי העם ניכרות מתוך התפקידים השונים בהם הם שימשו, והן בולטות לעין, לעומת מה שהכרנו בחומשים הקודמים, בהם נזכר משה כבעל הסמכות היחיד כמעט בראש העם.

בתרשים הסמוך רוכזו הופעותיהם של הנשיאים ובעלי התפקידים לאורך הספר. ממנו יכולים אנו ללמוד על המגוון והיקף התחומים בהם נטלו נציגי העם חלק, וגם על השינויים הדרמטיים שעברו על העם ועל נציגיו. התהליך התחיל באיגרא רמא, נפל לבריא עמיקתא, והסתיים בהתייצבות כלשהי, שהלמה את מצב העם באותו זמן ואת היכולת של נציגיו להתמודד עם אתגרי המנהיגות של התקופה.

שלושה שלבים עיקריים מאפיינים את שיתוף נציגי העם בהנהגה במדבר:

1. הנשיאים היו שותפים בכירים ומכובדים בתהליך המרכזי – מפקד העם וארגון המחנה סביב המשכן. אזכור שמם וייחוסם בראש כל שבט (החוזר ארבע פעמים בפרקים א'–י'), פירוט תפקידיהם ומעמדם והכבוד שהוענק להם בחנוכת המשכן מצביעים על מגמה של שיתוף נציגי העם בהנהגה ובאחריות. האווירה החיובית כלפי נציגי העם גולשת גם אל תחילת תקופת התלווה, כאשר בעקבות תלווה המתאווים עלה הצורך לחזק את משה גם בתחום המנהיגות הרוחנית, שנחשב עד אז כבלעדי לאדון הנביאים.

כאשר נגזר על משה לאחר חטא מי מריבה, שלא ייכנס לארץ, הוא ביקש מה':

"יפקד ה' ... איש על-העדה, אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניו ... ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה." (כ"ז טז-יז)

וה' ענה:

"קח-לך את-יהושע בן-נון, איש אשר-רוח בו, וסמכת את-ידך עליו ... וצויתו אתו לעיניהם. ונתתה מהודך עליו, למען ישמעו כל-עדת בני ישראל." (כ"ז יח-כ)

יהושע מוכר לנו ממספר אירועים מרכזיים, המפורטים בטבלה, בהם צמחה והתגבשה דמותו כמנהיג, אך דמותו נחבאת בדרך כלל בצל רבו הגדול. על יהושע נאמר, שהיה "משרת משה" (במדבר י"א כח). הוא ניצב לצידו לאורך כל תקופת המדבר, הן בשגרה היומיומית באוהלו של משה והן בשעות הרות גורל, ברגעי שיא ומשבר. כך למד מרבו הגדול את דרכי הנהגת עדת ה', והיה למחליפו הטבעי ערב הסתלקותו.

את הכשרתו של יהושע מתאר המדרש כך:

"יהושע - הרבה שירתך והרבה חלק לך כבוד,

והוא היה משכים ומעריב בבית הוועד שלך,

הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות.

הואיל והוא שירתך בכל כוחו, כדאי הוא שישמש את ישראל,

שאינו מאבד שכרו.

"קח את יהושע בן-נון", לקיים מה שנאמר:

"נוצר תאנה יאכל פריה." (במדבר רבה כ"א יד)

בחינת פועלו של יהושע באירועים בהם היה מעורב מבהירה, שבחירתו כמחליפו של משה הייתה טבעית ומתבקשת. הכינויים השונים בהם מכונה יהושע, במקומות בהם הוא נזכר (ראה בטבלה), מצביעים על דרך עלייתו עד מדרגת בחיר ה'.

מינוי יהושע כמחליפו של משה

האירוע	מינוי של יהושע	פועלו של יהושע	הכשרתו של יהושע כמנהיג עתידי של האומה
מלחמת עמלק שמות י"ז ח-יג	יהושע	מפקד הצבא הישראלי; בחר את הלוחמים שלחמו בעמלק, והכהו לפי חרב. פעל בשיתוף פעולה עם משה.	א. בחירתו לשמש מנהיג צבאי מעידה על היותו דמות מוכרת בעם ועל קרבתו למשה. ב. רכש ניסיון צבאי בפקוד על צבא ישראל, והוכיח יכולת הנהגה צבאית.
העלייה עם משה אל הר סיני שמות כ"ד יב-יח שמות ל"ב יז-יח	יהושע משרתו	יהושע נלווה למשה בעלותו להר סיני, והמתין לו 40 יום על ההר.	א. העלייה להר, כאשר העם ומנהיגיו נותרו ב"תחתית ההר", מעידה על דרגתו הרוחנית הגבוהה של יהושע ["משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע"]. ב. השתייה על ההר ניתקה אותו מכישלון חטא העגל, שהתרחש בסיומם של 40 ימים אלו.
חטא העגל ותוצאותיו שמות ל"ב טו-כא שמות ל"ג ו-יא	משרתו, נער	יהושע היה לצידו של משה, כשירד מן ההר עם לוחות העדות, וראה את השבר הנורא ואת תגובת משה, שהתמודד עם המשבר הקשה. בהמשך הוא נלווה אל משה, כשנטה את אוהלו מחוץ למחנה, ולא מש מן האוהל. את שראה העם מרחוק (= עמוד ענן שהעיד על דיבור ה' עם משה פנים אל פנים) חווה יהושע מקרוב.	א. למד פרק חשוב בהלכות מנהיגות: התמודדות עם אומה במשבר קשה. ב. חי בצוותא עם משה גם בחיי השגרה וגם בעת קבלת דבר ה'.
המתנבאים בקברות התאוה במדבר י"א כד-ל	משרת משה, מבחרי	יהושע, שנמצא, כדרכו, לצידו של משה, שמע את דיווחו של הנער על אלדד ומידד המתנבאים המחנה [לדעת רש"י – "שהיו מתנבאים: משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ"]. הוא קינא לכבוד רבו ותבע: "אדני משה, כלאם".	א. יהושע כאב את הפגיעה ברבו, ודרש למצות את הדין עם אנשים שפגעו במנהיג האומה. ב. למד ממשה על מידת הענווה הנדרשת מהמנהיג: "ומי יתן כל עם ה' נביאים".
המרגלים במדבר י"ג-י"ד	נשיא מטה אפרים הושע בן-נון – "ויקרא משה להושע... יהושע".	יהושע היה איש אמונו של משה בשליחות רגישה זו. נוכח הדיווח הקשה של עשרת הנשיאים, התייצב עם כלב כנגדם, ותמך במשה ואהרן, שנפלו על פניהם. העם עמד לרגום את יהושע וכלב, וכבוד ה' שנראה באוהל מועד, גונן עליהם מזעם העם, כפי שגונן גם על משה ואהרן. העונש שנגזר על העם [לא להיכנס לארץ] ועל הנשיאים מוציא דיבת הארץ [מתו במגפה], לא פגע ביהושע וכלב, שצוינו לשבח בדבר ה'.	א. בשליחות זו למד יהושע את הארץ ברמה האסטרטגית במשך 40 יום. ב. באירוע זה ניצב יהושע לראשונה כממלא מקומו של משה (שנפל על פניו). ג. יהושע זכה להיות בין הבחידים מדור יוצאי מצרים שנכנסו לארץ.

תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם (פרקים כ"ח – כ"ט)

הטבלה מציגה את הקורבנות, המוקרבים במועדים השונים, לפי סדרם בכתוב. הצבעים מבליטים את החלוקה של המועדים לקבוצות משנה, לפי הרכב הקורבנות בכל קבוצה.

הספורנו מסביר את המיוחד כל אחד מבעלי החיים הקרבים לקורבנות המוספים, והסברו יכול לסייע לנו להבין את המיוחד כל אחת מהקבוצות.

"אמנם ראוי להתבונן, כי מין השור הוא היותר נכבד מכל מיני הבהמות הנבחרות לקורבן וזה בגודל גופו וכוחו, כאומרים ז"ל (חגיגה י"ג ב): 'מלך בבהמות שור', וכמו כן תועלתו למין האנושי, כאומרו: 'ורב תבואות בכח שור' (משלי י"ד ד), ובטוב מזונו, כאומרים ז"ל (ב"מ פ"א ב): 'מובחר שבבהמות שור'. ואחריו במעלה הוא מין האיל ברוב תועלתו למין האנושי: בצמרו לשמלה ומזונו וגם בקרנותיו ועצמותיו, כמו שהזכירו חכמינו ז"ל בשלהי קניין. ואחריו במעלה הכבש, שהוא ממין האיל, אלא שהוא בלתי שלם. אמנם הוא נכבד מן העז בתועלתו לאדם, ויותר נבחר לקרבן מן העז, כאומרים ז"ל (כריתות כ"ח א): 'כבשים קודמים לעזים'."

(ספורנו, כוונות התורה, נדפס בסיום הפירוש לתורה במהדורת מוסד הרב קוק)

דירוג זה של הפר (=השור), האיל והכבש מתבטא גם במחירים בשוק (הפר – היקר ביותר, האיל – בינוני במחירו, הכבש – הזול ביותר) וגם באורחות: הפר מהלך עצמאי, בניגוד לאיל ולכבש המשתייכים לעדר. האיל הוא המנהיג בעדר, והכבש הוא הפרט הקטן, חסר האונים, האחד מתוך רבים כמותו בתוך ההמון.

כל יום	שבת	ראש חודש	חג המצות	שבועות	ראש השנה	יום כיפור	סוכות	שמיני עצרת
פריים		2	2	2	1	1	7 ← 13	1
אילים		1	1	1	1	1	2	1
כבשים	2	2	7	7	7	7	14	7
שעיר חטאת			1	1	1	1	1	1

היום והשבת מבטאים את השגרה ואת המחזור הקבוע של השמש, ושני הכבשים הקרבים בהם, מבטאים את ההליכה בתלם ובשגרה, את היום האחד מיני רבים – "את הכבש אחד תעשה בבקר, ואת הכבש השני תעשה בין הערבים" (כ"ח ד).

בימי חג ומועד נפרצת השגרה. האדם הבודד משתתף עם הציבור בעבודתו הרוחנית, על פי אופיו של כל חג ומועד. לא עוד שני כבשים בלבד, אלא שבעה כבשים [=ציבור] ואיל אחד [=מנהיג]. ואכן, קורבנות המוספים הם קורבנות ציבור המאפיינים את ימי המועד, כמבואר בפסקה הבאה. השוני בין הימים מתבטא בעיקר במספר הפרים:

א. **ראש חודש, חג המצות ושבועות** [=הראשון בחודש, החודש הראשון ויום הבאת המנחה החדשה והביכורים] מבטאים ראשוניות וחידוש, ולכן קרבים בהם שני פרים, שמחה כפולה.

ב. **ראש השנה, יום הכיפורים ושמיני עצרת** – חגי החודש השביעי, ימי הדין, שאופיים מתבטא ב"גילו ברעדה". לכן קרב בהם פר אחד, שמבטא את הצמצום בשמחה.

ג. **סוכות** – סוגר שני מעגלים: מעגל חגי החודש השביעי ומעגל שלושת הרגלים, וקרבים בו כפל כבשים (14) ואילים (2) (לריבוי הפרים (70) ולסדר הקרבתם (7 ← 13) יש צורך בעיון נוסף).

(על ייחודו של חג הסוכות בין המועדים ראה עוד בחוברת על חומש ויקרא עמ' 34–35).

היממה והשבוע [=היום והשבת] נקבעים על פי זריחת השמש ושקיעתה, וגם קורבנם של ימים אלה דומה – שני כבשים בלבד. [יצוין, שקורבן התמיד קרב בכל הימים, גם בשבתות ובמועדים, והוא קרב בבוקר ובערב, בזריחת השמש ובשקיעתה].

המועדים האחרים נקבעים על פי התחדשות הירח וקידוש האדם את ראשי החודשים, ומתוך כך את המועדים. הקורבן של ימים אלה מגוון: פריים, אילים וכבשים לעולה ושעיר לחטאת.

מעורבותו של האדם בקביעת שאר המועדים מודגשת בביטויים כמו: "ובראשי חדשיכם" (כ"ח יא) – בראש הפרשה, "במועדיכם" (כ"ט לט) – בסיום הפרשה, ובהדגשה החוזרת לאורכה: "מקרא קדש יהיה לכם" (ביטוי שאינו מופיע לגבי שבת). אפשר, שמעורבות האדם בקביעת המועדים מסבירה את הסיבה לשעיר חטאת הקרב בימים אלה.

כפי שמובלט בטבלה, נחלקים המועדות לשלוש קבוצות:

- ראש חודש, שבעת ימי חג המצות ושבועות – בהם מקריבים: 2 פריים, איל ו-7 כבשים;
- ראש השנה, יום הכיפורים ושמיני עצרת – בהם מקריבים: פר אחד, איל ו-7 כבשים;
- סוכות – בו מקריבים פריים שמספרם משתנה בכל יום (מ-13 ל-7), 2 אילים ו-14 כבשים.

פרקי הסיום של ספר במדבר - בערבות מואב (כ"ב - ל"ו)

בחלקו האחרון של ספר במדבר נמצאים בני ישראל 'בערבות מואב על ירדן ירחו' (כ"ב א), ומכאן עתידים הם לצאת תוך חודשים ספורים ולעבור את הירדן, בתום 30 ימי האבל על מות משה (יהושע א' א-ב). תיאור האירועים בתחנה זו מתפרס על פני כשליש מן הספר (ראה תרשים בעמ' 8-9), וכפי שנראה בהמשך, מהווים האירועים הללו סיכום לתקופת המדבר והכנה לכניסה לארץ.

בטבלה מופיעים האירועים שהתרחשו בערבות מואב והעניינים הנוספים שמופיעים בפרקים הללו לפי סדר הופעתם בפסוקים, כשהם מחולקים לנושאים.

מן הטבלה עולות הנקודות הבאות:

- בעיקרם עוסקים הפרקים בהכנות לקראת ההתנחלות בארץ. ההכנות מתייחסות ברובן לשאלות הקשורות למקום הנחלות ולאנשים שינחלו.
- שתי סוגיות הקשורות להתנחלות בארץ התעוררו לאחר המפקד ביוזמת אנשים מן העם: בני גד ובני ראובן העלו יוזמה שקשורה למקום ההתנחלות, ובנות צלפחד העלו שאלה בעניין האנשים שעתידיים לנחול. בקשת בנות צלפחד הביאה את בני מנשה לטעון את טענותיהם, ובעקבות טענתם הוסיף משה הוראות מיוחדות בעניין ירושת בנות צלפחד. עניין זה מצטרף לנושאים נוספים בספר, בהם עלו עניינים חשובים ביוזמת העם, זכו להתייחסות של ה' ומשה (הטמאים בפסח, הנשיאים שהביאו קורבנות לחנוכת המשכן). עובדה זו מתקשרת לאופי הכללי של הספר, שעוסק בעם שהחל להגשים את ייעודו לקראת חיים עצמאיים בארץ ישראל.
- העימות עם מואב ומדין החל בעקבות כיבוש עבר הירדן המזרחי, ובכך הוא מתקשר אל המהלך העיקרי - המסע לארץ ישראל וההתנחלות בה. עימות זה מכיל בתוכו גם יסודות אחרים, שעתידיים להיות משמעותיים מאד לאחר חציית הירדן: ההתמודדות עם העבודה הזרה של עמי האזור, והנכונות לצאת למלחמה נגד מי שמהווה איום פיזי או רוחני על העם. דיני חלוקת השלל, שמופיעים לאחר מלחמת מדין, מהווים 'בניין אב' לסוגיה, שתעסיק את העם לאחר חציית הירדן.

הוראות והכנות לקראת הכניסה לארץ וההתנחלות בה	יוזמות של העם בעניין ההתנחלות	העימות עם מואב ומדין	מצוות וסיכום המסעות
כ"ב-כ"ד		בלק ובלעם - הניסיון לקלל את ישראל	
כ"ה		חטא העם בבעל פעור ותוצאותיו: צרור את המדינים, שכר לפינחס ^①	
כ"ו	מפקד בני ישראל ונוהלי חלוקת הארץ; ^② מפקד בני לוי ^③		
כ"ז	מיוני יהושע במקום משה; ^⑤ ציווי למשה לעלות להר העברים	בקשת בנות צלפחד; ^④ דיני ירושת הבנות	
כ"ח-כ"ט			קורבנות התמיד והמוספים
ל'			דיני נדרים והפרתם
ל"א		המלחמה במדין, ^① דיני השלל	
ל"ב	בקשת בני גד ובני ראובן והתנאים שנעשה עמם; ^⑤ ההתיישבות בארץ סיחון ועוג		
ל"ג			סיכום מסעי בני ישראל
ל"ד	החובה לבער עבודה זרה בארץ ישראל ולהתנחל בה		
ל"ה	גבולות ארץ כנען; ^② הנשיאים מנחילי הארץ; ^③ ערי הלוויים וערי המקלט; ^③		
ל"ו	טענת בני מנשה וקבלתה: "ולא תסב נחלה." ^④		

פרקי הסיום של ספר במדבר - בערבות מואב (כ"ב - ל"ו)

העיון בטבלת הפרקים מפנה את תשומת הלב לשני עניינים, שלכאורה, אינם משולבים במהלך הכללי של היחידה: מצוות המוספים והפרת הנדרים (כ"ח - ל) וסיכום מסעי בני ישראל (ל"ג). ניתן לראות בשני העניינים הללו שני צירים, שמחלקים את היחידה לשני חלקים בשתי צורות. נפרט עניינים אלה, השופכים אור על היחידה כולה.

מצוות המוספים והלכות הנדרים

המצוות הללו מחלקות את הפרקים לשני חלקים, כשלכל נושא שמוזכר לפני המצוות - יש השלמה והרחבה לאחריהן. הבלטנו את הדבר בעזרת המספרים בטבלת הפרקים, ולהלן הנושאים וחלוקתם:

הנושאים בחלק הראשון (כ"ב-כ"ז)	הנושאים בחלק השני (ל"א-ל"ז)
1. בלק ובלעם (כ"ב-כ"ד); חטא בעל פעור ותוצאותיו (כ"ה)	המלחמה במדין ודיני השלל (ל"א)
2. מפקד לצורך התנחלות - "לאלה תחלק הארץ בנחלה." (כ"ו)	גבולות הארץ "אשר תפל לכם בנחלה"; "האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ." (ל"ד)
3. מפקד בני לוי שלא קיבלו נחלה (כ"ז)	ערי הלוויים וערי המקלט שניתנו ללוויים מנחלות השבטים (ל"ה)
4. בקשת בנות צלפחד לקבל את נחלת אביהן (כ"ז)	החשש של בני מנשה לאבד את נחלת צלפחד - "ולא תסב נחלה." (ל"ו)
5. ציווי למשה לעלות אל הר העברים; מינוי יהושע במקום משה (כ"ז)	בקשת בני גד ובני ראובן לקבל נחלה בעבר הירדן המזרחי (ל"ב)

(ל"א) נדרים ; (כ"ח-כ"ט) מוספים

ברוב המקרים הקשר בין שני החלקים ברור ונראה לעין. את מינוי יהושע (פרק כ"ז) קשרנו עם בקשת בני גד ובני ראובן, שכן מיד אחרי שמשה סיכם את התנאים להתנחלותם בעבר הירדן המזרחי, הוא קרא ליהושע, כמי שעתיד לעמוד בראש העם בכניסה לארץ, וציווה אותו לקיים את מה שסוכם (ל"ב כח). ואכן, עוד לפני חציית הירדן הזכיר יהושע לראובני ולגדי את התנאי הזה, כמבואר בספר יהושע (א' יב - יח), ושם אף מבואר, שקיום התנאי היווה אישור למנהיגותו ולסמכותו של יהושע בעיני בני ישראל: "ככל אשר שמענו אל משה, כן נשמע אליך" (שם פס' יז-יח). עניין זה מקבל משמעות מיוחדת לאור תגובתו של משה לבקשת בני גד ובני ראובן, שראה בבקשתם חזרה על חטא המרגלים, כפי שיוסבר להלן.

המבנה שהוצג, מחייב אותנו לעיין במשמעות המיוחדת של שתי הפרשיות ההלכתיות: מוספים ונדרים. ונראה לומר, שהן מייצגות שני תחומים שמשלמים זה את זה: מצוות המוספים מייצגת את העבודה הציבורית בבית המקדש, עבודה קבועה שנעשית במקום אחד עבור כל ישראל, בבחינת 'עולת תמיד'. מצווה זו יכולה לתת לאדם תחושה, שעבודתו האישית והפרטית איננה חשובה, וכל עוד מתבצעת העבודה במקדש, הוא פטור מדאגה. לעומתה, מצוות נדרים מייצגת את האדם הפרטי ואת התנהלותו ברשות היחיד. היא באה לומר לאדם, שישנה חשיבות גם להליכות הבית, שיש לה' עניין בנעשה בתוך אוהלו של האדם, בדברים שהם "בין איש לאשתו בין אב לבתו". התורה באה ללמדנו, שקדושת עם ישראל אינה מתמצית ברשות הרבים, בפרהסיה, אלא היא חייבת להשפיע על החיים הפרטיים ולכוון אותם. כאמור, גם בעניין ההתנחלות קיימת הכפילות הזו: מחד - ציוויים והנחיות, נהלים וחוקים לציבור כולו מאת ה', ומאידך - יוזמות פרטיות של העם.

מבנה דומה ניתן למצוא ביחידה הפותחת את הספר:

פרקים א-ב - מפקד בני ישראל וסידורם בדגלים
פרקים ג-ד - מפקדי הלוויים וסידורם בתפקידיהם
פרק ה-ו - מצוות (שילוח טמאים, אשם גזלות, סוטה, נזיר, ברכת כוהנים)
פרק ז - קורבנות נשיאי השבטים והקרבנות
פרק ח - טהרת הלוויים והכשרתם לתפקידם

ניתן לראות, שהעניינים שמופיעים לפני המצוות מושלמים לאחריהן, וגם שם והמצוות מחולקות ל'ציבוריות' ו'פרטיות', והן משלבות את ענייני הכלל עם העניינים של כל יחיד.

מסעי בני ישראל

המבנה שהוצג, מחייב אותנו לנסות ולהבין גם את המיקום של סיכום מסעי בני ישראל. לכאורה, היה מקום לכתוב את המסעות או לפני תיאור אירועי ערבות מואב, לפני סיפור בלק ובלעם, או בסיומם, בסוף הספר – ומדוע נכתבו המסעות במקום שנכתבו?
נתבונן בפרשיות תוך שימת לב לצירוף המילים 'ערבות מואב' [אשר על/על/מעבר ל] ירדן ירחו', שמופיע רק בהקשר למעשים שנעשו כהכנות לכניסה לארץ, והוא מופיע אך ורק בפרקים האחרונים בספר במדבר (חמש פעמים, וכמפורט להלן). הצירוף המיוחד הזה מבטא את היות התחנה הזו תחנת מעבר חשובה: מצד אחד עדיין בדרך, במדבר ('ערבות מואב'), ומאידך, הפנים כבר נשואות מערבה ('ירדן ירחו'). להלן הופעות הצירוף הזה:

"וַיִּדְבֹּר ה' אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרַחוֹ לֵאמֹר: (ל"ג ג) חובת ביעור עבודה זרה בארץ ישראל; החובה להתנחל בארץ; גבולות הארץ; הנשיאים מנחילי הארץ. "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרַחוֹ לֵאמֹר: (ל"ה א) ערי הלוויים וערי המקלט, טענת בני מנשה על ירושת בנות צלפחד, "אֵלֶּה הַמִּצְוֹת וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' ... בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרַחוֹ: (ל"ו יג)	"וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעֶרְבֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לִירְדֵן יְרַחוֹ: (כ"ב א) בלק ובלעם, חטא בעל פעור, צרור את המדיינים; מפקד בני ישראל, מפקד בני לוי; בקשת בנות צלפחד; מינוי יהושע במקום משה; מוספים ונדרים; המלחמה במדין; בני גד ובני ראובן; מסעי בני ישראל; "וַיִּסְעוּ מִהָרֵי הָעֵבְרִים וַיַּחֲנוּ בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרַחוֹ: (ל"ג מח)
--	---

נראה, שאף שהמסע הסתיים, כאשר הגיעו אבותינו אל ערבות מואב (כ"ב א), הפרשיות הבאות, משם ועד סיכום המסעות (כ"ב-ל"ב), שייכות עדיין לתקופת המדבר, אף שהן התרחשו "בערבות מואב על ירדן ירחו". לכן, בסיום המסעות נאמר שוב שאבותינו הגיעו אל "ערבות מואב על ירדן ירחו" (ל"ג מח).
סיפור בלק ובלעם, שממנו התפתח חטא בעל פעור והצורך להילחם במדין, איננו סיפור של 'לכתחילה', ומבחינה זו הוא המשך לאירועי הדרך. בספר דברים (ד' ג) מזכיר משה את החטא הזה באופן דומה לאזכור חטאים נוספים שהתרחשו בדרך.
מינוי יהושע במקומו של משה ודאי שייך לסיפורי הדרך במדבר, והמינוי של יהושע מתרחש על רקע הציווי למשה לעלות אל הר העברים ולמות שם בגלל חטאו.
המפקד שנערך בערבות מואב נפתח במילים: "ויהי אחרי המגפה", מילים שמשייכות את המפקד לחטא בעל פעור ולתוצאותיו, ולא רק לכניסה הצפויה אל הארץ (רש"י כ"ו א). כמו כן יש במפקד אזכורים של חטאים מן העבר: חטא קרח ועדתו (ט-י), מות ער ואונן (יט), מות נדב ואביהוא (סא), חטא המרגלים (סה).
בנות צלפחד מזכירות בבקשתן את חטא קרח ועדתו (כ"ז ג).
בקשת בני גד ובני ראובן עוררה את חמתו של משה, שראה בה מבטא ראשון חזרה על חטא המרגלים, והוא לא חסך את שבט לשונו מאלה שביקשו נחלה בעבר הירדן המזרחי. דווקא משה רבנו, שניסה בכל יכולתו לבטל את רוע הגזירה ולקבל רשות לעבור את הירדן, הופתע מאד מן היוזמה של בני גד ובני ראובן, ובמהלך דבריו מזכיר בפירוט ובהרחבה את חטא אבותיהם.
הציווי שבא מיד לאחר המסעות (ל"ג נ) פותח: "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרַחוֹ לֵאמֹר", וכך בדיוק פותח הציווי על ערי הלוויים וערי המקלט (ל"ה א). גם בפסוק האחרון בספר, שמסכם את המצוות, מופיע ניסוח דומה.

